

KUL HİMMET

KUL HİMMET .. I ..

15 Mart 2013, 18:53

Kul Himmet

Yedi Ulu Alevi ozanından biri olan Kul Himmet'in, onaltıncı veya onyedinci yüzyılda yaşadığı varsayılmaktadır. Tokat bölgesinde yaşadığı ve o bölgede hakka yürüdüğü söylenmektedir. Kul Himmet, Pir Sultan Abdal'ın talibidir. Pir Sultan'ın yolunda yürümüştür. Bazı bilgiler onun Pir Sultan'ın bıraktığı yoldan çalışmalara devam ettiği şeklindedir. Kul Himmet'in deyişleri oldukça akıcı bir yapıya sahiptirler. Kullandığı dil, halkın kullandığı günlük konuşma dilidir. Kul Himmet, bu dilbilgisi ile bir çok mesajı, öğüdü dolayısıyla eğitimi halka vermiştir. Böylece Cem törenlerinin en çok söylenen deyişlerinden olmuştur.

Bir de Kul Himmet Üstadım vardır. Bu mahlayı kullanan Sivaslı İbrahim'dir. Sivaslı İbrahim, Kul Himmet'le olan hayranlığın, ona olan bağlılığını Kul Himmet Üstadım mahlesi ile ölümsüzleştirmiştir.

Büyük Ozan, Şiir Dilinin Ustası, Siyaset ve Mücadele Adamı Dede Kul Himmet

1. Kul Himmet Hakkında Bilinenlere Eleştirel Giriş

16. yüzyılı, gizli–açık ve kaçça göçe, başından sonuna değin yaşamış büyük Alevi ozanı ve dedesi Kul Himmet hakkında, dikkate değer özel bir araştırma görülmemektedir. Diğer Alevi–Bektaşî ozanları arasında, cönklerde rastlanan bazı şiirlerinden seçmeler yapılarak ve yaşamına ilişkin tahmini bilgilerle Kul Himmet geçiştirilmiştir. Kul Himmet'i Pir Sultan'ın mürşidi göstermiş olma yanlışlığına rağmen, yaşadığı döneme ilişkin ilk ve en doğru saptama, Sadettin Nüzhet'ten (Bektaşî Şairleri ve Nefesleri cilt 1–2. İstanbul 1944: 170–198) gelmektedir:

“Hayatı hakkında malumata sahip değiliz. Yalnız ‘Menakıb ül Estrar Behcet ül Ahrar’ adlı eserde bazı şiirleri kayıtlı olduğuna göre, 16. asırda yaşadığı kuvvetle söylenebilir. Bektaşîlerin tertip ettikleri mecmualarda Hatayi ve Pir Sultan'la beraber en çok bu şairin manzumelerine tesadüf edilmektedir. Bu da gerek yaşadığı devirde ve gerekse sonraki devirlerde büyük bir şöhret temin ettiğini göstermektedir.”

Aleviler arasında Menakıb–nâme, Büyük Buyruk, İmam Cafer Buyruğu, Şeyh Safî Buyruğu, Fütüvvet–nâme, Menankıb–ül Evliya vb. adlarıyla tanınan ve 1608 yılında Bisati'nin kaleminden çıkan Menakıb–ül Estrar Behcet–ül Ahrar yapıtı, bir çeşit ante quem oluşturmaktadır, yani bu yapıtın yazıldığı tarihten önce Kul Himmet ölmüş olmalıdır. Yoksa yaşadığı ortamı ve şiirlerini tanıyan Bisati, kendisiyle mutlaka görüşür, bu konuda Kul Himmet'ten yararlanır ondan uzun uzun söz ederdi. Haliyle daha çok şiirlerine yer verirdi. Çünkü gerek Buyruk'ta anlatılan Alevi inancı, Muhammed–Ali yolunun ilkeleri, felsefesi ve nasıl sürdürülmesi gerektiğini en iyi bilen, ayrıca nefeslerinden anlaşıldığı gibi erkânlarla bile katkısı bulunmuştur Kul Himmet'in. Ayrıca, Şah Hatayi'nin de birçok nefesinde övdüğü yücelttiği ve ona candan bağlılığını söylediği Hacı Bektaş Veli gibi, Şeyh Safî'nin de ermiş velilerden olduğunu vurgulamak ve Erdebil'i çekim merkezi yapmaktı amaç. Şeyh Safî'nin İmam Cafer Sadık'tan esinlendiğini ve Buyruğu'ndaki sözleri ondan aldığını ve hatta İmam Cafer'in mührünü taşıdığını şiirlerinde ifade eden Kul Himmet bu prapagandaya büyük katkıda bulunmuştur:

Erdebil'den gelince Rum'a
Sözümüz bizim didardan gelir
Şeyh Safi Buyruğu'n eyledim kabul
Sözü onun daim Cafer'den gelir

Makalatın ahiri cemalatın zuhuru (1) Şeyh Safi'ye değıptir İmam Cafer mühürü 2.
Kul Himmet'in Yaşadığı Dönem ve İran Şahları Yine çeşitli cönkler aracılığıyla ve
Cem'lerde çok söylendiğinden dedelerin sözlü aktarımlarıyla günümüze ulaşan Kul
Himmet şiirlerinin bazılarında geçen belirleyici tarih ve isimler, kapalı olarak verilen
olaylar onun yaşadığı dönemi açıkça göstermektedir. Çocukluğundan itibaren,
Anadolu'da ortaya çıkan onlarca Alevi–Kızılbaş halk ayaklanmalarına tanık olmuş ve
Kızılbaş siyasetinin yükselişi ve devlet kuruluşunu; başarılarını, bütün krizlerini ve
çöküşünü yaşamıştır:

Hey erenler kimse Şah'a gidemez
Şah'a Kanber gibi kul olmayınca

Her Mekke'ye giden Hacı olur mu Her abdal olanlar naci olur mu Her çaput başlılar
bacı olur mu Erenler haliyle hal olmayınca

Cevahir yanmasa aşkın oduna Sikke yazarlar mı Şah'ın adına Seni hiç korlar mı talip
evine Zer gibi sararıp kal olmayınca

Mecnun olan gezer daim mestinde Aşkın dolusunu tutar destinde Seni taşırlar mı
başlar üstünde Mürşit nazar edip gel demeyince

Dertmend olmayınca gönül hak olmaz Âşık olmayınca sine çak olmaz Kul
Himmet'im eydir vücut pak olmaz Mürşit–i Kamilden el olmayınca

Bu nefeste geçen Şah, Şah İsmail'dir. Kul Himmet'in Şah İsmail Hatayi ve Pir
Sultan'la özel ilişkilerini inceleyeceğimiz bölümde vereceğimiz örnekler dışında bir
siyaset şiiridir bu. İlk gençlik döneminde, belki Şah İsmail'in Anadolu'ya ikinci
gelişinden sonra, Şah'ın peşinden gitmeyi arzu eden Kızılbaş gençleri için yazmıştır.
Burada Mürşit olarak sıfatlandırılan, Kızılbaş Safevi Devleti yönetimini elinde tutan
Kızılbaş Yüksek kurulu “Ehl–i İhtisas” kurulu baş üyesi Halifet–ül Hülafa, yani
Halifeler Halifesi'dir. Mürşit–i Kamil ise Şah İsmail'in kendisidir.

Bunun için önce Mürşit'ten gelen buyruklara uymayı öneriyor. Şah'a kul olmadan,
yola âşık olmadan Mürşit–i Kamil'den el almak, insan olarak paklaşmak–durulanmak
olası değildir.

Kul Himmet büyük olasıyla Şah İsmail'in Kızılbaş ordusuna katılmıştır. Ancak
kendisinin de Safevi soyundan gelmesinin Şah'ın yanında özel bir ayrıcalığı olabilir.
Onun tutsak olup kollarının bağlandığını ve Şah'a (Şah İsmail) kurtarılması için
yalvardığını anlatan bir şiirini görelim:

Bugün tutsak oldum kollarım bağlı

Ayn–Cem'de oturan erenler mürvet

Erenler serveri Erdebil Oğlu

Ayn–i Cemde oturan erenler mürvet

Erenler ne desin kendi gelene Eksikliğin kendi özünde bilene Bizim gibi merd–i garip

olana Ayn–i Cemde oturan erenler mürvet Yalnız kaldım yalvarayım ol Şah'a Kendi

kazancımla düştüm bir caha

Bizim için niyaz edin dergâha

Ayn–i Cemde oturan erenler mürvet

Yezidin yanında söyliiyemedim İnip aşk deryasın boyluyamadım Arttı yaram merhem
eyleyemedim Ayn–i Cemde oturan erenler mürvet Kul Himmet ya nice olur
halimiz Açılmadı kaldı gonca gülümüz

Küçük büyük mümin müslim varımız

Ayn–i Cemde oturan erenler mürvet

Görüldüğü gibi tutsak bulunduğı yerde bu şiiri yazmış ve “Erenler serveri Erdebil
Oğlu”ndan yardım istemekte ve kurtarılmasını dilemektedir. Erdebil Oğlu doğrudan
Şah İsmail'in sıfatlarındandır. Bize göre, Cahit Öztelli'nin ileri sürdüğü gibi “Şah
Tahmasb (1524–1576) veya Şah Abbas (1588–1628)”(2)değildir. Ozanın burada
“Erenler serveri” olarak nitelediğı Şah İsmail, “Ayn–i Cemde oturan erenler” ise,
Kızılbaş Safevi devletinin, Kızılbaş Türkmen oymaklarının Dede–Beğlerinden
oluşturduğu yüksek "Ehl–i İhtisas" kuruludur.(3) 1501–2'de Kızılbaş Safevi devleti
kurulduğunda, Alevi–Bektaşî Görgü Cemi kurumları doğrudan devlet yönetimine
taşınmıştır. Kendilerinin aracılığıyla Şah'tan yardım isteyen Kul Himmet'in bu şiiri,
adı geçen kurula ulaşmış olması olasılığı bile vardır. Kul Himmet'in gençlik yıllarında
yaşadığı bu tutsaklıktan, herhalde çabuk kurtarılmıştır.

Kul Himmet, kendisine el verip yola götüreren piri Pir Sultan Abdal'ın bir nefesine
benzer olarak yazdığı bir düvazımamının sonunda, Şah Tahmasb'a (1524–1576)
bağlılığını çekinmeden söylüyor. Bu şiirini büyük olasıyla kendisi ve çevresinin,
İranlı bir yabancı (mevali) olarak suçlayanlara karşı yazmıştır. İranlı olmakla birlikte
Şii değil Hüseyini (Hüseyin'e bağlı Alevi) olduklarını haykırmaktadır. Pir Sultan
Abdal'ınkiyle çok az farklı sözcüklerle aynı içeriğı taşımaktadır. Ancak Pir Sultan
nakaratlarında doğrudan “Hüseyini'yim Alevi'yim ne dersin?” diye meydan
okumaktadır. Sonunu, nerede olursa olsun bir Hüseyin sever Alevi olarak ikrar–
imanına bağlı olduğu söylemiyle, şöyle bitiriyor:

Pir Sultan'ım çağırır Hint'te Yemen'de

Dolaştırsam seni Sahib zamanda

İradet getürdüm ikrar imanda

Hüseyini'yim Alevi'yim ne dersin

Kul Himmet ise şiirin sonunu Şah Tahmasb ile bağlıyor:

Kul Himmet'im mürid idim amana(4)

Özüm ulaştırdım Sahib zamana

İradet getürdüm Şah Tahmasb Han'a

Hüseyini'yiz Mevali'yiz ne dersin

Kul Himmet bu şiirini 1533 tarihinden önce yazmıştır. Çünkü bu tarihten sonra
Kızılbaşların ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Alevi–
Kızılbaş topluluklarının Şah Tahmasb'la bağları kesilmiş ve İran Şah'ından kesinlikle
“mürüvvet” beklemez olmuşlardı.

1524 yılında Kızılbaş Türkmen hanları, eski yüksek kurulu yeniden oluşturarak, on
yaşlarında tahta oturtup Mürşid–i Kamil postuna geçirdikleri Şah İsmail'in oğlu Şah
Tahmasb'ın Şah vekilliğini, üçlü ve ikili yönetimler (Triumviri ve Duumviri) ile
1529–30'lara kadar birbirleriyle mücadeleler içinde sürdürdüler. Sonra bu görevi
Şamlu Muhammed Han devraldı. İç çatışmalara rağmen 1533 tarihine kadar kuruluş
döneminde Kızılbaş Safevi yönetimi ikinci yükselişini yaşadı. Ancak Şah'ın çevresini
kuşatmış, hiçbir zaman Kızılbaşlığı kabul etmemiş olan İran feodallarının geleneksel

yönetici aristokrat aileleri daha fazla fırsat vermedi. Şah Tahmasb güçlenir güçlenmez, Şamlu Muhammed Han'ı öldürttü. Kızılbaş Türkmen oymaklarını birbirine düşürdü ve zorla yerlerini değiştirdi. Şah Vekilliği yerine bir İranlı'yı başvezir yapıp Kızılbaş Ehli İhtisas kurulunu dağıttı. Başkomutanlığı (Emir ul Umera) da ellerinden alıp Gürcülere verdi. 1501–2'de Tebriz'de kurulmuş olan Kızılbaş Safevi Devleti, 1533 yılından itibaren Kızılbaşlık özelliğini resmen yitirmiş, İran unsurunun devleti, yani bugünün deyimiyle Ulusal İran devletine dönüşmüş. Yine aynı tarihten itibaren, Oniki İmamcı Şii şeriatı, devletin resmi dini olmuştu. Böylelikle İran'da Kızılbaş azınlığın kurduğu devlet ortadan kalkmıştır.

Bu süreçte Osmanlı'nın da büyük katkısı vardır: 1533 den 1555'e kadar Kanuni Süleyman'ın İran'a yaptığı üç sefer İran Safevi devletini ortadan kaldırmak için değil, Kızılbaşlığı ve Kızılbaşları yok etmek amacını taşıyordu. Bilindiği gibi 1530'lara kadar Anadolu'da onlarca bölgesel Kızılbaş başkaldırıları olmuştur. Ama siyasetleri Osmanlı başkenti İstanbul'a, padişahın tahtına yöneliktir. Kul Himmet de, Pir Sultan da bu siyasetin sözcüleri ve propagandacılarıdır.

Örneğin Pir Sultan, İran yandaşı değil, tam tersine Kızılbaş Safevi yönetimini Kızılbaş çoğunluğun bulunduğu Anadolu'ya ve Kalender Şah ayaklanması sırasındaki (1527–28) büyük mücadeleye çağırılmaktadır. Kızılbaş halk yönetimini İstanbul'da görmek istemektedir:

Yeryüzünü kızıl taşlar bürüye
Münafık olanın bağıriye
Sahib-i Zamanın emri yürüye
Mehdi kim olduğu bilinmelidir

Pir Sultan'ım eydür ey Dede Dehman Kendini çevir de andan gel heman İstanbul şehrinde ol Sahib-Zaman Tac ü devlet ile salınmalıdır İran'daki Kızılbaş Türkmen oymakları, kökleriyle bağlı oldukları için, Kızılbaş hareketlerin hem destek hem de sığınak yerleriydi. Kısacası Cahit Öztelli'nin abartarak: “Aleviler Şah Tahmasp'ı çok severlerdi. Nefeslerde onun adı ile andıkları gibi ‘Güzel Şah, Ala gözlü Şah’ ve özellikle Alevi toplumu arasında ‘Dehmen-Dehmen Şah’ diye anılmakta idi” diye yazması, dönemin tarihini çok iyi incelememesinden kaynaklanıyor. Sözünü ettiğimiz 8–9 yıllık ilk döneminde Alevi-Kızılbaş ozanlarının şiirlerinde Şah Tahmasp'a bütün adların yakıştırılması da, Kızılbaş Yüksek Kurulunun siyasetinin uzantısıydı. Kul Himmet Dede'nin tarih düşerek yazdığı iki nefesi, Şah Tahmasp dönemine rastladığı halde adını anmaz. Bunlardan ilki, İrfan Çoban'ın(5)Kul Himmet soyundan gelen Boncuk Şahin Dede'den derlediği ve hem düvazımam hem de Cemlerde gülbenk (dua) olarak okunan 38 kıta'lık uzun nefesidir. Kul Himmet, hece sayısını ve uyakları göz önünde almadan, Görgü Ceminde içinden geldiği gibi (Şatiyye) gülbenk çekerken yarattığı bu nefeste peygamberler, melekler, Oniki İmamlar, Hacı Bektaş Veli, Kızıl Deli Sultan, Balım Sultan, çok sayıda erler-evliyaların ozanların adına zikrederek, bütün yersel-göksel varlıkların hepsinin “hürmeti hakkı için Ali”den yardım dilemektedir. Bu uzun nefes ağızdan ağıza, sözlü olarak gelmiş olduğundan bazı evliya isimleri sonradan şiire girmiş. Kul Himmet onuncu dörtlükte Şah İsmail'i bir veli olarak anmaktadır:

Dillerine ben mailim
Her ne der isen kailim

Kolu şanlı Şah İsmail'in

Hürmeti hakkı için ya Ali medet

Şiirin sonlarına doğru (36. dörtlükte) Kul Himmet tarih düşmüştür:

Otuz dokuzda buldum kararım

Bir dert ehli hoş yar ararım

Sinop'ta yatan hazreti Bilal'in

Hürmeti hakkı için ya Ali medet

Kul Himmet Hicri 939'da (1533–4) bu nefesi söylerken, olasıyla kırk yaşlarındadır.

Tam kararını bulmuş, olgunlaşmıştır ve derdine ortak olacak, kendisini anlayacak bir

dost aramaktadır. Bunun için Sinop'taki bir evliyanın hürmetine Ali'den yardım

beklemektedir. Başından çok maceralar geçmiş ve gittiği yerde güzel sözler etmiştir.

Ona Horasan'dan ve Erdebil'den erler gelmektedir. Bu ifade, Kul Himmet'in Erdebil

ile ilişkisiyle birlikte, bu yıllarda Şah Tahmasp ile çatışan Horasan eyaletini elinde

tutan Kızılbaş oymak beyleriyle haberleştiğini de gösteriyor. Artık yazdığı kağıtlarda

(varaklar) dilekler dilemektedir:

Çok serencemler geçti serden

Lal-i gevher çıkar dilden

Horasan'dan Erdebil'den gelen erenler

Hürmeti hakkı için ya Ali medet

Kul Himmet'im açıldı varaklarım Kabul olsun dileklerim Hurilerin

meleklerin Hürmeti hakkı için ya Ali medet Kul Himmet'in 1533–34'de yazdığı böyle

bir şiirde, Şah Tahmasp'ın da “hürmeti hakkı için” Ali'den yardım istememesi için,

onu artık sevmemesi ve ona karşı olması gerekmektedir. Bu durum yukarıdaki

anlattığımız tarihsel olaylarla koşutluk taşımaktadır. Yine İrfan Çoban'ın Kul Himmet

evlatlarından Abbas Dede'den derlediği diğer nefes de bir düvazımam'dır. Bülbül ile

konuşarak onun kendisine hal diliyle söylediklerini, bu düvazımam'da dillendiriyor

Kul Himmet. Öğütler verirken, aynı zamanda özeleştiriyor. 6. dörtlükte düştüğü

bir tarih ve bu tarihte, “Dört kitapla İmam Cafer heyeti”nin “mümin kula”

söyledikleri var.

973 (1563) yılında yazılmış olan şiirde, Şah Tahmasp'ın İran'da Şii şeriatının resmi

devlet dini kabul etmesine ve olasıyla onun Anadolu'daki propagandasına karşıkoyum

hissediyoruz. “İmam Cafer Heyeti” diye adlandırdığı, ya doğrudan Kızılbaş Safevi

devleti yöneticileri eski “Ehl-i İhtisas” yüksek kuruludur; ya da daha akla yatkını, bu

kurulun üyesi “Halifeler Halifesi”nin başkanlığındaki Buyruk hazırlayan “İmam

Cafer heyeti” adıyla bir alt komisyon vardı. Bu bilgiler bize, Kul Himmet'in bu

heyette yer almış olabileceğini de düşündürüyor. Asıl onların söylediklerine kulak

veriniz diye karşı propaganda yapmaktadır. Ancak tıpkı Pir Sultan'ın yaptığı gibi,

kapalı ve simgelerle vermektedir düşündüklerini:

Eğer candan sever isen sen beni

Eğlen uçup gitme der güle bülbül

Senin mekânın benim kalbim evidir

Vücudum şehrine kona der bülbül

Konarsan güle kon dikene konma Sakın eski düşman dost olur sanma Rakipten

korkup ta sen geri durma Düşmanın kastı cana der bülbül Bülbül gibi daldan dala

sektiğim Kahrı hoş eyleyip cevrin çektiğim

Beresin bekleyip ikrar göttüdüüm
Gülde mi harda mı o ne der bülbül
Gani Celal'dan rahmet ola kuluna Tabib gerek derde derman buluna Benliğinen
konma gülün dalına Arı var pençeni kana der bülbül Hatice–t–ül kübra Zühre'nin
sesi Hasan'ın Hüseyin'in validesi
Hazreti Peygamberin kerimesi
Sorun Fadime'ye o ne der bülbül
İmam Zeynel içti abu hayatı Muhammed Bakır'a ver saadeti Dört kitapla İmam Cafer
heyeti Yetmiş üçte mümin kula der bülbül Musa–i Kazım'ın kurşun içişi İmam
Rıza'nın müşkül seçişi
Seher vakti dertli dertli ötüşü
Dost bağında gonca güle der bülbül
Taki'nin Naki'nin ervahı farzın Cebrail türaba erdirdi özün Naki'nin alnında Zühre
yıldızı Gelin yaş soruşun bile der bülbül Hasan Askeri'den asker kopunca Mehdi
mağaradan dışa çıkınca
Binbir çiçekten de paçın alınca
Arının figanı bala der bülbül
Kul Himmet dilinden güherler saçar Geçer şu mahluğun eyyamı geçer Mümin
olanlara rahmetler saçar Dünya baki değil fena der bülbül Kızılbaşların iktidarı
üçüncü kez ele geçirme girişimi 1587–90 arasında; Şah Muhammed Hüdabende
(1586–87) ve Şah Abbas'ın (1588–1628) ilk yıllarında olmuştur. Şah Abbas'ı da başa
geçiren Kızılbaş güçler olmuşsa da, o babasından daha sert bir biçimde Kızılbaş
Türkmenleri yönetimden atmış, yerine Gürcüleri ve Çerkezleri yerleştirerek büyük
kıyımlar yapmıştır. Bir daha da Kızılbaş güçleri İran'da kendilerini iktidara
yöneltecek ortamı yakalayamamışlardır.(6) Şah Abbas'ın ilk yıllarındaki Kızılbaşların
iktidarı ele geçirme girişimi, anında Anadolu'ya yansımıştır. Kul Himmet bu girişim
üzerine Şah Abbas'ın tahta çıkışını:
Yol oğlu musun sufi
Bu yolu kurdu Safi
Bu yolu terkedenin
Kalbinde gerek insafi
ile başlayan 121 kıta'lık bir maniler dizisiyle karşılaşmıştır. 28. dörtlükte Şah Abbas'ı
Sahib–i Zaman (Mehdi) olarak selamlayıp, Şeyh Safi'den itibaren atalarını ona
anımsatmış, onu Timur'a (Gürkan–Gürhan) benzeterек Anadolu'ya gelmesini –kapalı
olarak– teşvik etmiş. Genç yaşta tahta çıkarılışından umutlar besleyerek dergâhına
uzaktan niyazda bulunmuştur:
Çıkınca Sahip Zaman
İnkara vermez aman
Birgün sela okunur
Abdesli bilinür Gürhan
Makalatın ahiri Cemalatın zuhuru Şeyh Safi'ye değıptir İmam Cafer mühürü Şeyh
Sadrettin Hoca Ali Şeyh İbrahim oldu ulu
Ali padişahıdır
Sözümüzün evveli
Şeyh Cüneyd Şeyh Haydar Şah İsmail geldi er Şah Dehmen padişah Şevketli

olhur...?... Koca Kabban (?) gördü eza Ali Abbas kıldı kaza

Şeyh Safi akranında

Şah Abbas geldi taze

Şah Abbas şahımızdır Gülyüzlü mahımızdır Niyazım dergâhına Gizli

penahımızdır Dergâhına niyazım Payine sürsem yüzün

Gönlüm intizar kıldı

Yolların gözler ahım

62. dörtlükte Şah herşeyi düzeltir (Pard'olur Şah pard'olur) deyip, onu izleyen birkaç dörtlükte kendi isteklerini ve asıl Anadolu Kızılbaşlarının siyasetini ortaya koyuyor.

Onların emelleri olan İstanbul'un alınmasını gerçekleştirir diye umuyor ve onu

yönlendiriyor. Zülfikarı kuşanmasını istiyor. Ancak o zaman İnkâr'ın (Osmanlı

Padişahının) yüreğinden kanlar boşanacaktır:

Pard'olur Şah pard'olur

Eşikte niyaz d'olur

Erenler dem erince

Kış içinde yaz olur

Erenler dem erince Coşar çarha girince Ya Merdan eğlenir mi Meydanda ne

görünce Meydan d'olur meydanlar Tahtına uğrar canlar

Bin baş bin yol sayılır

Onda sorulmaz kanlar

Alır İslambol tahtın Yerine getirir ahtın Zülfikarı kuşanır Geyünür cenk

rahtın Zülfikarın kuşanır Yezit görür uşanır

İnkârın yüreğinde

Kopar kanlar boşanır

79. dörtlükte Şah Muhammed Hüdabende'den, hatalı ve hiçbir marifeti olmadığından

söz ediyor. Ariflerin kendisinden öğrendiğini söylüyor. Şah Abbas ise, "Şahlar şahı ve

alemin sığınacak yeri"dir. Şah Abbas'ın tahta geçmesi, İmam olmasıyla Kul Himmet

onun vasıflarını söze döküyor ve övgüsünü tamamlıyor.

Şah Bende'nin zâtı çoktur

Hiçbir marifeti yoktur

Arifler öğrenirler

Böyle taslığı çoktur

...

Şah'ım şahlar şahıdır

Alemin penahıdır...

Kul Himmet'e ayan oldu Güzel Şah imam oldu Şahın cemali vechinde Bu vasf kelimam

tamam oldu Kul Himmet'in bu maniler dizisini Şah Abbas'ın tahta çıkarıldığı 1588'in

başlarında yazdığı anlaşılıyor. Ve büyük olasılıkla büyük ozan son birkaç yılını

Kızılbaşların kurtuluşu umudu içinde geçirmiştir. Kul Himmet, bu maniler dizisinin

72.sinden itibaren 7 dörtlük içinde, "Mana ulaştı kırka" diye başlayıp yüze erişinceye

dek, sanki her dörtlükte on yılının yaş özelliklerini vermektedir. Mana'yı, içdünyası

olarak alırsak, kırk yaşından itibaren olgunlaştığını söyleyip, yüzyaşına dek

sürdürüyormuş gibi geliyor insana. Ancak bazan Mani türünün özelliği gereği,

tekerleme biçiminde anlamlandırılması güç boşmuş gibi görünen sözler de sıralıyor.

Belki özellikle 76. dörtlükte Şeyh Safi'nin (1252–1334) seksen yaşlarında öldüğünü

ima etmesi, kendi yaş evrelerini dörtlüklerle verdiği kanıt gösterilebilir: Mana seksene yetti

Ali özün şehit etti

Kodular hak yoluna

Şeyh Safi doğru gitti

Böyle olunca Kul Himmet yüz yaşlarında ve arifler meclisinde sohbetinde iken, Şah Abbas'ın Kızılbaşlar tarafından tahta çıkarıldığı haberini almıştır. Bu onun için bir armağandır. Bu armağanı “şerh etmeğe”, yani açıklamaya geçerken Şah Bende'den (Şah Muhammed Hudabende'nin kısaltılmış söylenişi) başlaması ve arkasından “Şahın minbere çıktığını” zikretmesi de tezimizi güçlendiriyor:

Mana erişti yüze

Yüz gören vermez yüze

Bu arifler sohbetidir

Bir armağan geldi bize

Armağan geldi bize Dinlen şerh edem size Her nefis buğuza gerek İmiş bunlara kaza Şah Bende'nin zatı çoktur Hiçbir marifeti yoktur

(...)

Gönül mescit dil vere

Şah'tır çıkan minbere

KUL HİMMET -II

15 Mart 2013, 18:52

3. Kul Himmet Dede Erdebil Ocağına Mensup ve Şeyh Safi'nin Torunlarından Kul Himmet'in kim olduğu üzerinde, 1990 yılında yayınlamış olduğu bin sayfalık “Bektaşî Nefesleri ve Şairleri” isimli kitabında (s. 163) Turgut Koca şu bilgiyi veriyor:

“16. yüzyılda yaşamış bir şairdir. Yeniçeri ocağından emekli olunca, bütün Osmanlı topraklarını köy köy dolaşmıştır. Şiirlerini bu gezginciliği sırasında yazmıştır. Bir ara Hacı Bektaş Dergâhında dervişlik etmiş, mücerret azizlerdendir. Nefeslerinden bir kısmı bestelenmiştir.”(7)

Bu bilgilerin hiçbir dayanağı yoktur. Kul Himmet'in Tokat bölgesinde yaşadığı ve bir ailesi bulunduğu bilinmektedir. Mücerret (evlenmemiş) derviş de değildir. Tokat'a bağlı Almus ilçesinin Varzıl (Görümlü) köyünde mezarı bulunmaktadır. Kul Himmet soyundan gelen ve Kulhimmetliler adını taşıyan Dedeler (Seyyid) Ocağı vardır.

Kul Himmet'in bugüne değin bilinmeyen soyunu, aşağıda yeni bulunmuş bir şiiriyle açıklayacağız. Bu çok önemli nefesi de, Kul Himmet'in mezarının bulunduğu köyden İrfan Çoban Kulhimmetli Dedelerden derlemiştir. Ayrıca İrfan Çoban Kul Himmet'in soyunu gösteren hüccet-nâme'yi de görüp okuduğunu söylemektedir. (İrfan Çoban: Kul Himmet. Tokat 1997: 6–8) Kul Himmet'in kendisini ve soyunu tanıtan – görünüşte bir kaç kuşak kesiklik olmasına rağmen– bu nefesi çok önemsiyoruz.

(8)Şiirin tamamını aşağıda geçtikten sonra, yorum ve açıklamalarını yapacağız:

Aslımı sorarsanız behey sofular

Aslımız Oniki İmam'dan gelir

Aslımı neslimi diyeyim size Neslimiz Ahmed–i Muhtar'dan gelir Hüseyin'dir aslım

ceddim celalim Anadan gelme ummandan gelir
Ondan İmam–ı Zaynel ü Bakır İmam Cafer Sadık ummandan gelir Musa Kazım
Hüseyin için çok ağladı Oğlu Hamza–yı Ebul Kasım'dan gelir
Hamza'dan geldi cihana Ebu Muhammed Onun oğlu İsmail'den gelir İsmail'in
torunudur Cafer Cafer oğlu Muhammed'den gelir
Muhammed oğlu Hüseyin'den gelmişem Hüseyin oğlu Feyruz Şah'tan
gelir Muhammed Hafız ondan geldi dünyaya Onun oğlu Saadettin'den gelir
Evliya sulb–i Saadettindir bilin Ervahı şartlar insandan gelir Kutbettin'den geldi Şeyh
Salih Şeyh Safi'nin dedesi Salih'ten gelir
Salih'in oğlu Emaneddin–i Cibril Şeyh Safi gibi imamdan gelir Şu dünyada
bozulunca aslımız Ceddi pakim Erdebil'den gelir
Erdebil'den gelince Rum'a Sözümüz bizim didardan gelir Şeyh Safi buyruğun
eyledim kabul Sözü onun daim Cafer'den gelir
Yedi kez hacca kılmışam revan(9) Yollarımız ehl–i irfandan gelir Rum diyarına
destimi attım Ali sırrı benim kalbimden gelir
Evladımın adını koymuşum Şahin Hakka doğru yollar bunlardan gelir Şahin'ime
yolumu eyledim teslim Aslımız Şah–ı Erdebil'den gelir
Adımı anam Hüseyin koydu Babam Muhyettin'dir İran'dan gelir Kula himmet eyledi
Şeyh Safi Kula inanmayan Mervan'dan gelir
Ondan sonra adım oldu Kul Himmet Evliya yolu Kırklar'dan gelir Sofu bana sırrımı
farş ettirdin Sırrı farş eyleyen şeytandan gelir
Kul Himmet bu şiirinde Safevi hanedanının soyağacını, Şeyh Safi'ye (1252–1334)
kadar sadece 3–4 isim eksiğiyle bize vermektedir. Bu eksik isimlerin peşpeşe
olmasından, içinde geçtiği beyitlerin kaybolduğu yargısına varılabilir. Kul Himmet'in
bu nefesi, Kızılbaş–Alevi ozanları arasında Safevi soyağacını –Şeyh Safi'ye kadar da
olsa– tanımlayan tek örnek olması bakımından önemi bir yana, ilk kez ozanın
kimliğini ve kendi soyunu tanınamızı sağlamaktadır. Her ne kadar İrfan Çoban
Kulhimmetli Dedelerde şeceresini görüp okuduğunu ileri sürüyor ve saptadığı bir Şah
İsmail şeceresiyle karşılaştırıp, onunla amca çocukları olduğunu kanıtlamaya
çalışıyorsa da fazla inandırıcı değil. Şeyh Safi'den sonra Erdebil postuna oturmuş
Sadreddin (1334–1393), Sultan Hoca Ali (1392–1429) ve Şeyh İbrahim (1429–1447)
atlanarak, Şeyh Cüneyd (ölm. 1460) ile Şeyh Haydar'ı (ölm. 1488) Şeyh Safi'nin oğlu
ve torunu gösterilmiştir. İrfan Çoban'ın bu karşılaştırmalı sıralamasında Şeyh
Cüneyd'in iki oğlu olduğu doğrudur. Ancak Şeyh Cüneyd'in Çerkez halayığından olan
büyük oğlunun adı Muhyiddin değil, Hoca Muhammed'dir. (Âşık Paşazâde'den
aktaran Walther Hinz: Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd. 2. Baskı, Ankara 1992: 27, 110)
Asıl adının Hüseyin olduğu anlaşılan Kul Himmet, babasının adının Muhyiddin
olduğunu ve şiirinde “cedd–i pakinin (temiz soyu)” Erdebil'den geldiğini
söylemektedir. Kaybolmuş beyitlerinde geçen Kul Himmet'in dedelerinin adlarını
bilemiyoruz. Bu şiire göre, Şah İsmail ile çağdaş olan Kul Himmet onun gibi, Şeyh
Safi'nin 6. kuşaktan torunudur. Bir kaç beyit içinde verildiği, fakat günümüze
ulaşmadığını düşündüğümüz Kul Himmet'in üç dedesinin adını öğrenemiyoruz. Buna
rağmen, diğer Erdebil Şeyhlerinin adlarının geçmemesi, babasının adının da
Muhyiddin olması bizde onun, Şeyh Safiyüddin'in beş oğlundan biri olan
Muhyiddin'in soyundan geldiği kanısını uyandırmaktadır. “Şu dünyada bozulunca

aslımız / Ceddi– pakim Erdebil'den gelir” beyitinden, Erdebil dergâhı postuna oturmak için hak kazanamamış Muhyiddin, ya da oğlunun Erdebil'den Anadolu'ya geldiği anlamı çıkabilir. Belki de Kul Himmet'in yazdığı “aslının bozulması”, yani Dergâhın ilkelerine aykırı işler yapmasından dolayı bu hakkı yitirmiştir. Muhyiddin'in kardeşi Sadreddin'in yaklâşık yetmiş yıla yakın Erdebil'in başında bulunmasıyla bazı sıkıntılar yaşanmış olabilir. Ama belki de Kul Himmet'in dedeleri, Hoca Ali döneminin sonlarında, Timur'un Anadolu'dan getirip Erdebil'de bıraktığı Alevi Türkmen tutsakların, yani Sufiyan–ı Rum'dan bir kısmının geri dönüşleri sırasında birlikte gelmiş olabilirler. Görüldüğü gibi Şeyh Safi Buyruğu'nu kabul edip ona bağlanmasının nedeni, sözlerinin İmam Cafer'den gelmesinden ve onu temsil etmesindedir. Bir başka nefesinde Kul Himmet'in, “Şeyh Safi'ye değüptür / İmam Cafer mühürü” dediğini ve Buyruğun tanıtılması ve yaygınlaştırılmasında emeği geçtiğinden yukarıda söz etmiştik. Şiirin sonunda kendisine Kul Himmet adını veren ermişin Şeyh Safi olduğunu açıklıyor: Bu, şiir söyleyip dillenen ozanlara, pirlere veya mürşitleri tarafından, ya da düşlerinde bir veli, bir peygamber görünüp yeni bir ad takılması olarak bilinen Alevi geleneklerindedir. Ayrıca Muhammed–Ali yoluna girerken, yani ikrar verme–musahib olma töreninden sonra verilmiştir. Kul Himmet bir başka düvazımam şiirinde Şeyh Safi'ye “Safi Dede'm” diye seslenmektedir:

Güzel Muhammed'in zikr–i hakkıdır

Oniki irekten metah dokutur

Safi Dedem yazar Ali okutur(10)

Cebrail'in kanadında yazılı

Şeyh Safi'nin Erdebil dergâhının başına geçememiş oğulları ve torunlarının Rum'a (Anadolu'ya) göçtüklerinin bir başka örneği Sivrihisarlı Baba Yusuf'tur. 1524 yılında ölmüş olan Mürşid–i Kamil olarak tanınan Yusuf Baba'nın “Kitab–ı Mahbubiyye” adlı manzum bir yapıtı günümüze gelmiştir. Bu kitabın başında verdiği Safevi soyağacını Adem peygambere değin çıkartmaktadır. Kendisi, Şeyh Safi'den sonra yerine geçmiş olan Sadreddin'in oğlu Cemaleddin'in soyundandır. Sadreddin'in diğer oğlu Hoca Ali Erdebil postundayken Cemaleddin'in oğulları ve torunlarının Anadolu'ya gelip yerleştikleri anlaşılıyor. Yusuf Baba adı geçen yapıtında Yunus Emre'nin mezarının Sivrihisar'a yöresinde Sarıköy'de bulunduğunu da zikretmekte. Ayrıca soyundan geldiği Şeyh Cemaleddin'in kardeşi Hoca Ali'nin müridi Şeyh Hamid Veli (Somuncu Baba, ölm. 1413) ve ona bağlı Hacı Bayram–ı Veli'den de söz etmektedir. Bu gösteriyor ki Anadolu'da yol (tarikât) zinciri Erdebil Şeyhleriyle yürüyen Sünni Türk mutasavvıfları bulunmaktadır. Yusuf Baba'nın da Alevi olup olmadığı açık değildir. (Abdülbaki Gölpınarlı: Alevi Bektaşî Nefesleri. Ankara 1963: 272–273, 276; Melamilik ve Melamiler. İstanbul 1992: 34–35)

Kul Himmet'in mezarının bulunduğu ve Kul Himmet soyluların yaşadığı köyden olan ve köyünde yıllarca imamlık yapmış bulunan İrfan Çoban'ın ozan hakkında derlediği otantik bilgiler, asıl adı Hüseyin olan Kul Himmet'i ailece bize tanıtıyor. Hanımının adı önce Ördek Ana iken, yerleştiği köyde değiştirip Fatma Ana demişler. Birinin adı Şahin, öbürünün Abbas olan iki oğlu vardı Kul Himmet'in. Yukarıdaki şiirinde sadece iki kez oğlu Şahin'in adı geçmektedir. “Şahin'ime yolumu eyledim teslim” dizesinden anlaşıldığına göre, Kul Himmet artık yolu–erkânı yürütmeğe mecali kalmadığı ömrünün son zamanlarında bu şiiri yazmıştır. Abbas'ın o tarihlerde yaşamadığı

anlaşıyor.

Söylentiye göre, Kul Himmet olasıyla, küçük yaşta ölen oğlu Abbas'ın ardından çok ağlayıp sızlamaktaymış; kendisine insan kılığına girmiş bir melek (Mikail) görünüp, elini gözlerine sürerek ona Kerbela'yı göstermiş. İmam Hüseyin ve yetmiş iki yakınının şehit oluşlarını gözleriyle görmüş. Melek ona:

“Ey, ben dervişim, diyen kişi! Sen hep cedd-i celalını översin; hem Hüseyin'in soyundanım dersin, hem de vadesi gelmiş bir evlat için figan edersin. Görmez misin İmam Hüseyin'i? Beş kardeşi üç oğlu gözünün önünde şehit edildi; yine de Allah'a davacı olmadı. Dervişlik, Allah'tan gelene kail olmak ve hoşnutlukla karşılamaktır” deyip gözden kaybolmuş. Kul Himmet de bir daha ağlamamış ve düvazımlar söylemiş. Kul Himmet'in soyu oğlu Şahin'den yürümüş. Varzıl (Görümlü) köyünde yaşayan Şahinoğulları, Dedeler kabilesi olarak onun soyundan gelmektedirler.

KUL HİMMET -III

15 Mart 2013, 18:51

4. Kul Himmet, Şah İsmail Hatayi ve Pir Sultan Abdal Yakınlığı

Bu üç büyük Alevi-Kızılbaş ermiş ozanı birbirinden etkilenmiş ve çok kez nefesleri birbirine karıştırılmıştır. İçlerinde yaşça en küçüğü olan Kul Himmet birçok şiirinde hem Şah hem ozan olarak Hatayi'yi ve ustadı-piri olarak Pir Sultan'ı zikretmiştir. Pir Sultan'ın da bazı şiirlerinde Şah Hatayi'nin adı geçmesine rağmen, Hatayi'nin hiçbir şiirinde ne kendisinden yaşça büyük olan Pir Sultan'ın ve ne de Kul Himmet'in adına rastlanmamaktadır. Bu ancak birinin Şah, öbürlerinin bende-kul durumunda oluşları ya da diğer söylemle, Hatayi'nin Mürşid-i Kamil makamında bulunması dolayısıyla, onlara sadece talip gözüyle bakmasıyla açıklanabilir. Buna karşılık Hatayi'nin, o dönemlerde Hacı Bektaş Veli Dergâhının Pir'i, Balım Sultan (1450?-1418?) hem de kardeşi Kalender Çelebi (1483?-1428) üzerine birer şiiri vardır. Bu kişiler, Şah'ın kendi inanç ve siyasetinin kaynağı Hacı Bektaş Veli'nin temsilcileri olduğu kadar, Küçük Asya'da yaşamakta olan Alevi-Kızılbaşların birinci derecede bağlı oldukları dergâhın başındaydılar. Alevi toplulukların manevi önderleri Dede'ler, her yıl orada kazan kaynatıp icazet aldıktan sonra gelip Cem-cemaatlarını yaptırıyorlardı.

Özellikle Balım Sultan'ı öven şiir tamamıyla siyasidir. Olasıyla 1509'da, 2. Bayezid'in izniyle Osmanlı sınırında Yıldız Dağı çevresinde bir süre kalışı sırasında yazmıştır.

(11)

Burada yapılan Cemlere ve siyasi toplantılara Hacı Bektaş Dergâhı'ndan Balım Sultan'ı temsilen Kalender Abdal, aynı Dergâhtan icazetli dede Pir Sultan Abdal ve henüz 17-18 yaşlarında bulunmasına rağmen ozanlılığıyla kendini kabul ettirmiş Safevi soylu dede Kul Himmet de katılmıştır. Bu geniş katılımlı siyasi toplantılarda ozan olarak Şah İsmail Hatayi, Pir Sultan ve Kul Himmet'in biraraya geldiklerini belirleyen Kul Himmet köyünde (Varzıl-Görümlü) anlatılan bir önemli söylence ve üçünün de adını birarada zikreden nefesler mevcuttur. Kalender Abdal bu üç ozanın biraraya gelişini, çok geniş yorumlara açık görünen “Eli kanlıların elin yumağa”

dizesiyle vermiştir. Kalender üçünü de cümle âşıkların atası ilan eder:

Ezel–i ervahtan ceddin cemalim
Hatayi Kul Himmet Pir Sultan geldi
Eli kanlıların elin yumağa
Hatayi Kul Himmet Pir Sultan geldi
(...)

Kalender yok bu sözümün hatası

Beş harftendir âşıkların futası

Üç âşıktır cümle âşık atası

Hatayi Kul Himmet Pir Sultan geldi (12)

Kul Himmet dondan dona geçen, sürekli bir dönüşüm içinde herşeyde, her yerde ve bütün sevdiği kutsadığı kişiliklerde Ali'yi gördüğünü anlattığı nefesinde ikisini de anar. Ali hem kendisinde, hem de Şah Hatayi ve Pir Sultan'dadır:

Ali'sin Muhammed yoktur gümanım

Şeriat içinde dinimsin Ali

Tarikat içinde sırr–ı ummanım

Marifet içinde pirimsin Ali

(...)

Dilek diler seni severim canda

Kul Himmet(?) Hatayi Pir Sultan sende

Ruz–i mahşerde ulu divanda

Mümine şefaata edensin Ali

Kul Himmet bir başka nefesinde, Hatayi'nin şiirine benzek yaparak; hem onun söylemiyle hem de onu arada kullanıp Hacı Bektaş'a yalvarıyor. Ayrıca Pir Sultan yolundan gittiğini ve ondan ayrılmak istemediğini öğreniyoruz:

Hatayi'm(e) Kul Himmet eder niyazı

Pir Sultan yolundan ayırma bizi

Ol mahşer gününde isteriz sizi

Muhammed önünde car Hacı Bektaş

Şah Hatayi'nin özellikle kolay anlaşılır, halk kesiminin çok çabuk kavrayıp etkilendiği 7, 8 heceli dördlükler ve bazan dördüncü dizinin yinelenerek tekerlemeye dönüştürdüğü uzun mani dizisi (katarı) türünü Kul Himmet dışında kullanan Alevi–Bektaşî ozanlarına rastlamıyoruz. Ayrıca Hatayi'nin, İmam Ali'nin İslamın yayılmasına ilişkin savaşçı ve barışçı eylemlerinin, büyüklüğü ve erdemlerinin konu edildiği ve yine Ali'yle ilgili tarihsel olayların olağanüstü kerametler biçiminde anlatıldığı öykü–destan şiir türünü Kul Himmet de başarılı biçimde kullanmıştır. Örneğin Ali'nin Uhud ve Hayber Kalesi savaşlarındaki gösterdiği yiğitlikler, Ali ve Dev, Ali ve Salman, Ali ve Güvercin, Ali'nin Cıfat'a satılması, Ali'nin Yüzüğü öyküleri –bazan ikisi aynı öyküyü değişik biçimde– her iki ozan tarafından işlenmiştir. Her iki ozandan birer örnek verelim:

Hatayi'den Ali İle Selman'ın Öyküsü

Okurum hece hece

Bilmenem halim nice

İsmin Elif kodular

Nik beratlı bir hâce

Kul olam usul boya Mubahta kohan yuya Deşt-i Erzan gölünde Selman oynardı
ceye Selman korktu havf etti Elif Lam Mim Kaf etti
Selman'ın hırkasına
Geldi bir arslan yattı
Bilmedi kande cihan Arslan geçmişti dondan Çağırdım celal hakkıyçün Kurtar beni
aslandan Selman gördü havf etti Elif Lam Mim Kaf etti
Gördü bir atlı gelir
Aslan kakıdı gitti
Kul olam bu atlıya Sad eli beratlıya Selman bir deste nergis Niyaz sundu
atlıya Çağırdım ana ana Kül oldum yana yana
Üç yüz yıl tamam oldu
Ali geldi cihana
Kırmızı gül alası Can cinin müptelası Ali cihana geldi Selman oldu lalası Kırmızı gül
harman ile Dertliler derman ile
Ali hurma dibinde
Oynardı Selman ile
Oynum yetmez oyuna Elim yetmez boyuna Ali hurma çigidin Sındı Selman
boynuna Oku derim ben bunda Ne oyunun var bende
Ben bir ulu kişiyim
Ne oyunun var bende
Can cana mulu musun Dedim yar ulu musun Söyle Selman göreyim Sen benden ulu
musun Can cana ne muluyem Dedim yar usulüyem
Ben üçyüz sen yedisinde
Pes ben senden uluyem
Okuram bir ayetin Etmezem kul gaybetin Deşt-i Erzan gölünden Kim aldı hal
ayetin Kırmızı gül nalan ile Kavlim yok yalan ile
Benim kasavetim var
Haletim alan ile
Uyur bitmez uyana Ali yetmez yayana Ali nergisi sundu Selman etti ayan Hatay'im
has değil mi Bakın ihlas değil mi
Hazreti Ali'nin lalası
Selman-ı Fars değil mi
Şah Hatayi'nin bu destanı gerek anlatım, gerekse biçim ve içerik yönünden pek güçlü
görünmüyor. “İbrahim ile İsmail”, “Ali ile güvercin” ve “Ali ile dilenci” vb. destansı
öyküleri de (İbrahim Arslanoğlu: Şah İsmail Hatayi. s. 382–430) Kul Himmet'inkilere
göre çok zayıf kalmaktadır. Çok büyük olasılıkla Şah Hatayi bunları çocukluk
döneminde yazmıştır.
Kul Himmet'in 30 dörtlük içinde yazdığı ve tamamını incelemenin sonunda
verdiğimiz “Ali ile dev” destanından bir kısım dörtlükleri geçelim:
Yerde insan gökte melek yogiken
Kudretinden bir nur indi süzüldü
İki isim bir kandilde nur iken
Ayn Ali mim Muhammed yazıldı
O dem yaratıldı dev ile peri Kaftan kafa hükmederdi herbiri Anların var idi bir
sultanları Gayetten pehlivan pek zorba idi Üçyüz altmış batman gürzü

çekerdi Vuruncağız Kafı Kuf'i yıkardı

Cümle devler anın havfin çekerdi

Yedi iklim çar köşede az idi

Üçyüz altmış arşın idi kameti Yetmiş yedi arşın idi sıfatı Hiçbir kula benzemezdi
heybeti Bakınca mağripten meşrik düz idi Kaf dağında bir bağ vardı hurmadan O
zaman yoğidi dünyada insan

Gördü bağ içinde bir taze civan

Şad ü hurrem oldu güldü sevindi

Dev genci hemen yakalayıp yemek ister. Ama o kocaman dev nasıl olduğunu bile
anlamadan kendini yerde baygın bulur. Yedi gün sonra ayıldığında, elleri hurma
dallarıyla bağlı ve gözleri kan içindedir. Dev önce kendi çevresinde ellerini

çözdürmeğe çalışmışsa başaramamış. Sonra bütün peygamberleri dolaşmıştır. Aradan
birkaç bin yıl geçmiş ve Muhammed peygamber zuhur etmiştir. Dev çok perişan bir
durumda onun huzuruna çıkar:

Muhammed der dev'e "Nedir ahvalin?

Sinende yaran var bağlıdır elin

Vatanın neredir nereden gelin?

Eğlen de bir haber ver tezindi"

Dev de der ki "Kaf dağıdır mekânım Dünyada yoğidi eşim nökerim Nice bin yıl ben
bu derdi çekerim Kuşça canım kafesinden üzüldü" Muhammed der deve: "Nerde
bağlandın? Adın nedir bunca eğlenlendin?"

Süleyman Nebi'ye Nuh'a varmadın

Elin bağlı bin yıl daha gezindi"

Dev de der ki "Rezputeş'tir adım Kaf'tan Kaf'a kadar hüküm ederdim Süleyman
Nebiye Nuh'a uğradım Ne yaram onuldu ne bend çözüldü" Dev Muhammed'e
yüzyirmidörtbin peygamberi dolaştığını, derdine çare bulamadıklarını ağlayarak
anlatır. Muhammed yedi iklim padişahının askerleriyle gelmeleri haberini salar.

Herkes gelir toplanır. Muhammed sorar: "Elini bağlayanı görse bilin mi?"

Eğlenme de şu orduyu gezindi"

Küçük büyük bu haberi duydular

Dellal koyup çarşı çarşı sordular

Cümlesi de derildiler geldiler Hepsi devin karşısına dizildi Nice saatlar, nice günler
geçer; herkes önünden dizi dizi gelir geçerse de dev bulamaz aradığı kişiyi. Sonunda
Cebrail Tanrı'dan nâme getirir ve Muhammed'in devin derdine derman olmasını ister.

Bunun üzerine Muhammed Selman'ı çağırır: Muhammed Selman'a gel dedi geldi

Aleme bir nurdur balkıdı doğdu

Selman'ın çigninde Ali'yi gördü

Dev Muhammed hırkasına dolundu

Dev de Muhammed'e söyler pusudan: "İşte bu oglandı bana iş eden Yerde insan
gökde melek yoğiken Duyar idim çok dev başın keserdi" Ali'm der "Dev'e olmaz
irağbet Dev adam eti yer bu nasıl âdet?"

Muhammed Ali'ye eyledi minnet

İşaret eyledi bendi çözüldü

(...)

Büyük küçük bu haberi işitti

Sevdası serimden ayrılmaz her dem
Ruh aşinasıydık Elest gününden
İsm-i Ali kalb evine yazıldı (13)

Şah İsmail Hatayi, Pir Sultan ve Kul Himmet'in Yıldız dağında buluşup dem–devran geçirdikleri, hal diliyle muhabbet ettiklerini belirleyen bir söylence anlatılmaktadır Kul Himmet'in köyü Varzıl'da. İrfan Çoban'ın derlediği söylenceye göre tarikatı yürüttükten, yani cem–cemaattan sonra Yıldız dağında üçü birlikte geziye çıkar. Bir ara kırdaki çiçekler arasında oturur kendilerine sunulan bir tas balı yemeğe hazırlanırken Pir Sultan: “Dostlar, bu bala birer işaret koymadan yemeyelim!” diye öneride bulunur. Diğerleri öneriyi kabul ederler.

Bunun üzerine her keresinde ikisi hakem olur biri işaretini söyler. Önce Kul Himmet başlar; hal diliyle buyurur bir arı gelip balı yemeğe girer. Hatayi: “Ey Kul Himmet, vızıltın kesilmesin, balını eller yesin!” der. Bu, bir çeşit Kul Himmet'in geleceğinin görülmesi okunmasıdır. Yani, Kul Himmet vızıltın–sızıltın eksik olmayacak, kazancını da eller yiyecek, demek oluyor. Bugün Kul Himmet evlatları arasında hiç kesilmeyen kavga–niza ve bu yüzden yüzden kazançlarını rüşvet olarak ona–buna yedirmeleri anlatılan olaya bağlanır.

Pir Sultan Abdal emreder; bir kıl takılır bala. Hatayi: “Ey Pir Sultan, sen de bala düşürdüğün kıl ile asılasın” dediği için o da ipe çekilmiştir.

Sıra Hatayi'ye gelince; bala el atar, bal tası münevver olur (aydınlanır). Kul Himmet ile Pir Sultan aynı anda: “Ey Hatayi, balın çok olsun, yemeye doyma!” Sultan Hatayi tutkuludur ve çok kazanmıştır, ama yemeye doyamamıştır. Hatayi evlatları şimdi de çok mal kazanır, ama hep ellere yedirirler.

Balı yerken söyleşen üç büyük âşık, sonra Yıldız dağından aşağı inerler. Temiz ve dupduru akan Kızılırmak'ta yıkanmak isterler. Önce Kul Himmet soyunup ırmağa girer, ırmak yarı kan rengi alır. Kul Himmet: “Vaah!” der. Arkadaşları: “Ne oldu sana?” diye sorarlar. Kul Himmet: “Aah, Şimir'in açtığı yaraya su değdi!” Sonra Pir Sultan soyunup suya girer, ırmak daha çok kanlanır. “Vaah!” der Pir Sultan.

Arkadaşları ona “Ne oldu?” diye sorarlar. O da, “Cude kızı Esmâ'nın elinden içtiğim zehirin acısı yaktı beni” der.

En son Şah Hatayi ırmağa girer ve su tamamıyla kızılkan akmaya başlar. Hatayi de “Vaah!” diye inler. Öbürleri “peki sana ne oldu?” diye sorunca, “Mülcem oğlunun açtığı yaraya su değdi” diye yanıtlar Hatayi. İşte o zaman anlarlar ki Kul Himmet İmam Hüseyin, Pir Sultan Abdal İmam Hasan ve Şah İsmail Hatayi de Ali'dir. İşte o günden beri Kızılırmak kıpkızıl akmaktadır. Bu söylence, Kalender Çelebi'nin “cümle âşık atası” üç büyük ozanın Yıldız dağı büyük Kızılbaş birlik toplantısında karşılıklı muhabbet ettiklerini açıkça göstermesi dışında, iki önemli olayı da vurgulamaktadır: Birincisi, dönemin Anadolu Alevi–Bektaşî–Kızılbaş toplumu Şah İsmail Hatayi'yi Ali olarak tanıdıkları ve onun donunda Ali'nin zuhur ettiğine inandıkları (Kızılbaş siyasetinin en önemli parçasıydı bu) gibi, Kul Himmet'i İmam Hüseyin, Pir Sultan'ı da İmam Hasan olarak öne çıkartıp değerlendirmiş ve büyük saygı göstermişlerdir. Otuzuna yaklaşmış bulunan Pir Sultan ile 17–18 yaşlarındaki Kul Himmet'e, henüz yirmiüçüne yeni girmiş Şah İsmail'i baba ve seçmiş onları kutsal aileden, Ehlibeytten saymışlardır.

İkincisi doğrudan Kızılırmak'ın, padişah fermanlarıyla katledilip içine atılan Kızılbaş

yığınların kanlarının rengini almasının simgesel öyküsüdür. Binlerce–onbinlerce Ali'lerin, Hasan ve Hüseyin'lerin bu ırmağa karışmış kanlarına dolaylı göndermedir. Yine Kul Himmet bir düvazımam nefesinde, yardıma çağırdığı Muhammed Ali ve Oniki İmamları zikrederken üç ozanın adını birlikte anıyor. Hatta ilk dörtlükteki “Bastığın topraklar derman derdime” dizesini, doğrudan Şah İsmail'in Yıldız Yaylasına gelişiyile ilgili görülebiliriz. Anadolu'nun her yöresinden gelen Alevi önder ve dedelerinin, Hacı Bektaş Dergâhının başında bulunan Balım Sultan'ın(14)emsilcisi olarak Kalender Çelebi'nin de katıldığını düşündüğümüz bu büyük toplantıda, Dergâhın başını çektiği siyaset, Anadolu'da yaşayan –özellikle Osmanlı ülkesinde oturan Alevi–Kızılbaş Türkmenlerin kendi toprakları “dertlerine derman" olacağı gerçeğidir. Yani Kızılbaş devleti İran'da kurulup, Şah'ın Tebriz'den Küçük Asya'yı yönetme siyaseti eleştirilmiş ve Kızılbaş Safevi siyasetinin derhal değiştirilmesi arzu edilmiş. Kızılbaş ihtilalini gerçekleştiren kaynağa, yani başın gelip gövdenin üzerine oturması gerektiği tartışılmıştır. Kul Himmet'in sözünü ettiğimiz düvazımam nefesinin birinci ve sonuncu dörtlüklerini konumuzla çok yakın ilgisi dolayısıyla aşağıya alıyoruz:

Siperimde verdin bunu yedime
Yetiş car günleri Ali Muhammed
Bastığın topraklar derdime derman
Yetiş car günleri Ali Muhammed
(...)
Kul Himmet Hatayi Pir Sultan geldi
Kur'an Muhammed'e kandilden indi
Mucizatın gören bu dine indi
Yetiş car günleri Ali Muhammed

KUL HİMMET - IV

15 Mart 2013, 18:50

5. Kul Himmet'in Pir Sultan Abdal Ve Hacı Bektaş Dergâhıyla Yakından İlişkisi
Kul Himmet, aralarında on yıl kadar yaş farkı bulunan Pir Sultan Abdal'ın talibidir, ondan el almıştır. Yukarıda açıkladığımız gibi, onun şiirlerinde Şah'ların övgüsü; Kızılbaş Safevi devleti yönetiminde Kızılbaş Türkmenlerin, yani Ehl-i İhtisas kurulunun etkili olduğu ve iktidar onların elinde bulunduğu dönemlere rastlar. Safevi soylu olmasına rağmen katıksız bir Rumlu (Anadolulu) bir Alevi–Kızılbaş ozanıdır ve Hacı Bektaş Veli Dergâhına bağlıdır. Şiirlerinden birine sıkıştırdığı şu dörtlük, Safevi Şah'lardan ne kadar yarar geleceğini ve onlara ne kadar güvenilebileceğini göstermesi bakımından önemlidir:

O nedir ki içe içe (i'yden i'yye?) ayıla
Yiye içe yakasından soyula
Şah'ın sofrasında karnın doyura
Kendi eliyle ağı içmiş gibidir

Kul Himmet Dede Pir Sultan Abdal'dan el almış, ona bağlanmıştır. Pir Sultan'ın bağlı olduğu Balım Sultan da mürşidi olmaktadır. Pir'inin eşiği onun kiblegâhıdır:
Bir sözüm vardır tutana

Er odur Hakk'tan utana
Kul olmuşuz Pir Sultan'a
Eşiği de kiblegâhtır
Üstadının Pir Sultan olduğunu söylediği beş kıtalık bir şiirinde, Hacı Bektaş
dergâhının pirlерinden ve ona bağlı erlerden–evliyalardan imdat istemektedir:
Hükmünü geçiren hep cümle nasa
Eteğin tutanlar görmedi gussa
Seyyid Hasan oğlu hem Abdal Musa
Zahirde batında sen imdat eyle
Rumeli'n fethedene ey gerçek Veli Tahta kılıç tutar hem batın eli Alemlerin kutbu Şah
Kızıl Deli Zahirde batında sen imdat eyle Eşiğine yaslanır gerçek erler Niyaz edip
yüzün yerlere korlar
Rumeli'nde yatan erenler pirlер
Zahirde batında sen imdat eyle
Evlad–i Ali'nin oldu şahbazi Cümle erenlerin şahbazi bazi Sultan Şüca Baba Seyyid–i
Gazi Zahirde batında sen imdat eyle Eydür Kul Himmet üstadım Pir Sultan Hem
Küçük Yatagan Büyük Yatagan
Erenler celladı ya Hacim Sultan
Zahirde batında sen imdat eyle
Kul Himmet 1533'de yazdığı ve yukarıda sözünü ettiğimiz şiirinde, övgüsünü
yaparken hatırı–hürmeti için Ali'den yardım istedikleri arasında serçeşme Hacı
Bektaş Veli, Kadıncık Ana, Kızıl Deli ve Balım Sultan'ı da görmekteyiz:
(...)
Hazreti Fatma'nın Hatice Ana'nın
Sultan Çıgırtkan'ın Kadıncık Ana'nın
(...)
Oğlunu kurban veren Halil'in
Urum'da Sultan Kızıl Deli'nin
Serçeşme Hacı Bektaş Veli'nin
Hörmeti hakkı için ya Ali medet
Semud dillerinde söylenir adın Mevlam hod yaratmış cümle mevadin Balım Sultan
ile Kara Pirbad'ın Hörmeti hakkı için ya Ali medet (...) Pir Sultan Abdal'ın, Kalender
Çelebi'nin önderlik ettiği büyük Alevi–Kızılbaş başkaldırısının bastırılmasından
(1527–28) sonra Rumeli'nde gizlendiği dönemde Kul Himmet, bu ayrılık yıllarını
büyük bir özlem içerisinde şiirlerinde dile getirmiştir.(15) Nice sefil ve mazlumların
boyunlarının urganda olduğu, asıldığı dönemde o Pir'inin başına bir iş gelmiş
olmasından korkmaktadır. Bu nedenle Oniki İmam'a, Allah–Muhammed–Ali ve
erlere evliyalara yalvarıp yakarmaktadır:
Gece gündüz intizarım Pir'ime
On'ki İmam seher vakti sen yetiş
Kanım kaynar Ehl–i Beyt'in yoluna
On'ki İmam seher vakti gel yetiş
(...)
Tavus kuşu cevlan kurar bu demde
Çekmişler Mansur'u dar'a meydanda

Nice sefillerin boynu urganda
On'ki İmam seher vakti gel yetiş
Kul Himmet der Kulhüvallahü ahad Cesedimde can kalmadı bu saat Dün ü günü
virdim Ali Muhammed On'ki İmam seher vakti sen yetiş Sonra "Allah bir
Muhammed Ali diyerek" Pir'inin derdine düşüyor ve onu göremediği için çok dertli
olduğunu söylüyor. Oniki İmamlardan, Velilerden peygamberlerden, Anadolu'nun
çeşitli bölgelerinde yatmakta olan erler–evliyalardan yardım diliyor. Oniki İmamlar
dahil olmak üzere 44 kişi ve yer adı geçmektedir. Kul Himmet'in bütün buraları
dolaşmış ve bu erlerin mezarlarını ziyaret etmiş olması büyük olasılıktır. Ve yine
olasıdır ki, kendisi de Pir'i gibi uzun süre izini kaybettirmiştir. Balım Sultan ile Hacı
Bektaş Veli'yi de aynı dörtlükte zikrediyor Kul Himmet. Yine “Bugün bize Pir geldi”
dizesiyle başlayan, çok tanınmış ve Cemlerde okunan uzun Tevhid semahı nefesinde
de Hacı Bektaş'ı Ali ile eşleştirerek onu Pir olarak görüyor. Pirlük tacını Kızıl Deli'ye
verdiğini söylerken, Hacı Bektaş'ı Pir bilip hizmetini görenlere de bağlılığını
gösteriyor:

Her sabah her sabah ötüşür kuşlar
Allah bir Muhammed Ali diyerek
Bülbül de gül için figana başlar
Allah bir Muhammed Ali diyerek
(...)

Dört kitap yazılıp dört dine düştü
Kur'an Muhammed'in virdine düştü
Kul Himmet Pir'inin derdine düştü
Allah bir Muhammed Ali diyerek

.....

Mekân mı tuttun sen gurbet illeri
Göremedim Pir'imi dertliyim dertli
(...)

Niyaz kılın Pir Sultan'a Pir'ime
Her kul dayanır mı böyle zulüme
(...)

Kızıl Deli imdadıma gelindi
Şah–i Haydar ahvalimden bilindi
Çoban Baba'ya garibi sorundu
Göremedim Pir'imi dertliyim dertli
(...)

Abdal Musa kalemini çalınca
Çok çağırdım üşermedi yalınca
Hesabımız görek Mehdi gelince
Göremedim Pir'imi dertliyem dertli
(...)

Uyan Balım Sultan halim pek yaman
Hacı Bektaş Veli göndersin iman
Benim güttüğüm yol Sahib–i Zaman
Göremedim Pir'imi dertliyim dertli

Görelim yitiği buldu Kul Himmet Yerden gökten evvel Ali Muhammed Bendenin
sorduğu bir zat–i sıfat Göremedim Pir'imi dertliyim dertli (...) Pir dediler Ali'ye
Hacı Bektaş Veli'ye
Hacı Bektaş tacını
Verdi Kızıl Deli'ye
Kızıl Deli tacımız Şah Ahmet miracımız Karac'Ahmet gözcümüz Yalınca
duacımız (...) Kul Himmet üstadımız

Bunda yoktur yadımız

Şahı Merdan aşkına

Hak vere muradımız

Bir başka şiirinde Kul Himmet, piri ve ustası, efendisi Pir Sultan'ın cemalini Hacı Bektaş Dergâhı'nda görmeğe gittiğini anlatıyor. Adını vermemekle birlikte, bir talibin piri için gösterdiği büyük saygı ve taparcasına sevginin dışavurumu olan bu şiiri Pir Sultan'a yazmıştır. Muhammed–Ali'nin Hasan Hüseyin'in nurunun onun yüzünde parıldadığını; Pir Hacı Bektaş Veli'nin ve evlatlarının (Balım Sultan ve Kalender Çelebi) kendisine yar ve onların huzurunda ikrar verip musahib olduğunu anlattığı kişi Pir Sultan'dan başkası olamaz. Cahit Öztelli'nin “belki de bu Şiir Pir Sultan için yazılmıştır” (C. Öztelli: Pir Sultan'ın Dostları, s. 144–145) sözündeki “belki” bir fazlalıktır.

Ayrıca Şah'ın gizli sırlarını da onun taşıdığını söylemektedir. Bizce burada Kul Himmet “Şah” sözcüğüyle, Ali'ye gönderme yapmıyor; doğrudan Şah İsmail ile Dergâh arasında Pir Sultan'ın elçilik yaptığı, “gizli sır taşıdığı” anlamı çıkmaktadır. Kul Himmet'e göre, Pir Sultan Fatıma Ana kadar cömert; hem kitap bilgisine, hem de gizli bilimlere sahip ve cümle âşıkların önünde eğildiği şiir ustasıdır, yani secde edilen bir ozandır:

Efendim cemalin görmeğe geldim

Muhammed Ali'nin nuru sendedir

Ayağına yüzüm sürmeğe geldim

Hasan Hüseyin'in nuru sendedir

Ervah–ı ezel'de kandilde nurdur Hacı Bektaş Veli Pir sana yardır “Lahmike lahmi”
ikrarın vardır Şah'ın pinhan olan sırrı sendedir Fahri alem Elif taci giyindi Kırkların
ceminde saki can idi

Serden baştan geçip mest uryan idi

Yedi ehl–i irfan hali sendedir

Fatıma Ana'sın cömert ganisin İrahmet deryasi gevher kanisin Cümle âşıkların
secdegahısın İlm–i Ledün ilm–i kitap sendedir Zühre yıldızını alnında
gördüm Cavidan okursun her seher virdim

Kul Himmet Dergâh'a yüzümü sürdüm

Muhammed mirac nutku sendedir

Kul Himmet olasıdır ki, bir muhib can ile şiir göndererek Pir Sultan'a kendisini görmek, eşiğine yüzünü sürmek istediği haberini iletmiştir. Bu dileğin karşılığı olarak Pir Sultan'ın Kul Himmet'e hitaben yazdığı bir şiir bulunmaktadır. Sanıyoruz ki, Kul Himmet yukarıdaki şiirini, “gelsin” buyruğunu alıp, onu ziyaret ettiği sırada yazmıştır. Pir Sultan Abdal, Kul Himmet'e selam gönderip hal diliyle, bakalım hangi koşulları yerine getirdikten sonra gelmesini istiyor:

Bizden selam et Kul Himmet kardaşa
Vücudun şehrini gezsün de gelsün
Yedi kat yer ile yedi kat göğün
Onun manasın versün de gelsün
Benim aradığım Hazreti Ali Altından dökülmüş düldülün nalı Kırk arşın kuyudan
çıkarmı yolu Yolun tedarikin gürsün de gelsün Dervişlik dediğin bir kolay
iştir Ali'nin gördüğü mübarek düştür
Canı yok cismi var? bu nasıl kuştur
Bu kuşun dilinden bilsün de gelsün
Derviş dediğin arıdır özü Araya mı gitti garibin sözü Demirin üstünde karınca
izi Karanlık gecede görsün de gelsün Pir Sultan Abdal'ım özümüz dar'da Seni
sakınırım ağyar nazarda
Çıkmadık can kazılmadık mezarda
Cenaze namazın kılısın da gelsün
Bizce bu şiir bir takım tasavvufi gizemleri içerdiği kadar, Kızılbaş siyasetinin
gizlerini de taşıyor. Belki birlikte bir yere gideceklerdir; yol tedarikini görmesi
isteniliyor. Hatta savaş içinde ve tehlikede olduklarını belirleyen kapalı söylemler var.
Bize göre üçüncü dörtlüğün üçüncü dizesinin aslı, "Canı yok cismi var bu nasıl
kuştur" olmalıdır; kuşkusuz yirmi yüzyılın başlarında uçmaya başlayan cansız kuş,
yani "uçak" kastedilmiyor! Bu cansız uçan cisim oktur. Kul Himmet'in ok ve yayın
dilinden anlaması, yani nasıl kullanılacağını öğrenmesi gerektiğini söylüyor. Bir
sonraki dörtlüğün son dizeleri, çok kuvvetli mecazi anlam taşımaktadır: Kul
Himmet'in çevresini büyük kuşku içinde karanlıkta karınca izini görecektir kadar
araştırması ve önlem almasını istemektedir. En sonunda ise, "Seni düşmanın
gözünden sakınır, korurum, ama yine de ölümü göze alarak gel" diyerek, yaşamın
tehlikesini belirtiyor. Ama Kul Himmet, yukarıdaki şiirinde görüldüğü gibi, tehlikeye
aldırılmadan ve canını hiçe sayarak Pirinin cemalini görmeğe gitmiş, ayaklarına yüz
sürmüştür. Daha sonra ondan müşküllerinin halledilmesini isteyecektir:
Aman mürvet bir müşkülüm var benim
Nacinin gittiği doğru yol nedir
Besmeleden sonra tanrı kelamı
Kudret kaleminde tutan el nedir
Kur'an-ı azim gökte mi yazılmıştır Yoksa yeryüzünde hoca yazmıştır Kangi ay kangi
gün nazil olmuştur Getirip de haber veren kul nedir Yüzyirmi dört bin peygamberden
evveli Kurulmadan şu dünyanın temeli
Ay gün yayılmazdan evveli
Mağriptan maşrika doğan nur nedir
Kamilim sanmadasın birini Bilir misin kamillerin pirini Pirim Muhammed Ali'nin
nurunu Neden halk eyledi kudret el nedir İnceden incecik kurdular yolu Kime mürşid
kime rehber demeli
Dört kitapta yazılmadan evveli
Aslımıza cevap veren dil nedir
Yer gök yapılmazdan evvel nur idi Hak Muhammed Ali anda var idi Sırrı buy eyleyip
hem settar idi Bu meydanda hazır olan er nedir Kul Himmet aşk ile aklım
şaşırdım Kudret lokmasını anda pişirdim

Kim kesti kim biçti kime giydirdim
Hırka ile tacı diken el nedir
Pir Sultan Abdal'ın, bu müşküllerin yanıtlarını içinde verdiği şiiri günümüze ulaşmamıştır. Ama Kul Himmet Dede'nin kendi talibi Kul Hüseyin'in müşküllerine verdiği yanıtları biliyoruz. Kul Hüseyin soruyor, Kul Himmet de dörtlük dörtlük yanıtlıyor. Kuşkusuz Pir Sultan ile Kul Himmet arasındaki ilişki aynı aydınlatıcı düzeydeydi. Görelim Kul Hüseyin'in müşkülleri nelerdir ve mürşidi Kul Himmet nasıl çözümlemiş:

Mürşid isen müşkülümü halleyile
Neden hasıl oldu gürüh-u Naci
Beni yasda gamda bırakma söyle
Evvel tatlı neydi sonrası acı
Hakkın gevherinden arşın nurundan Andan hasıl oldu gürüh-u Naci Hak sana bir evlat ederse ihsan Verince tatlıdır alınca acı Hak verir kismetim benim
gıdamı Kesmezem dilimden bar-i Hüdamı
Yoğurmazdan evvel Cibril Adem'i
Hem Adem yoğiken kim idi hacı
Değme arif bu sözümü bile mi Münkirler ne bilir sırr-ı Alemi Yoğurmazdan evvel
Cibril Ademi Ruhlar idi Hakla bulunan hacı Arif arif ile gönül katmadan Hak taala bu dünyayı yapmadan
Selman dahi o Kırklar'a yetmeden
Ya kim idi Kırklar'daki duacı
Arif arif ile gönül katmadan Kırklar iyan olup semah tutmadan Selman dahi ol
Kırklar'a yetmeden Ali idi Kırklar'daki duacı İnsan fehmeyleyip kendin bilmeden Havva ana gelip hamil'omadan
Arıtıp da kalb evini silmeden
Kim idi göklerde dar çeken bacı
Çekilip giderken mirac yolunda Rastgelip de sekiz uçmak evinde Cennet evlerinde elma dalında Fatma Ana idi dar çeken bacı Ezelden beri sırullah sır idi Müminleri kalbi dolu nur idi
Ne körüğü ne çekici var idi
Neden hasıl oldu Ali kılıcı
Ben günahkar kulum söylerim allah Nur örtülü kara donlu Beytullah Körüğü gülbengdir çekic'eyvallah Andan hasıl oldu Ali kılıcı Özün tastik edip tevekküle gel Şu dünya fanidir evvel ü ezel
Yüz yigirmi dönt bin nebiden evvel
Kim giydi başına al nurdan tacı
Gerçek erenlerin incedir yolu Sen seni sanmagil divane deli Yüz yigirmi dört bin nebi evveli Fahr-i Alem giydi ol nurlu tacı Kul Hüseyin'im aydur evveli yandın Hakka ikrar verdim kandım inandım
Kul Himmet kendini arif mi sandın
Di bana nerededir dünyanın ucu
Kul Himmet'im aydur yeter bu sözün Söyletme Hüseyin'im açıktır gözüm Bir sağıma baktım bir sol omuzum Kamile yakındır dünyanın

KUL HİMMET - V

15 Mart 2013, 18:48

6. Kul Himmet'in Gezdiği Yerler Ve Hakkında Anlatılan Söylencelerdeki Tarihsel Gerçekler Kul Himmet'in, yukarıda bazı dörtlüklerinden örneklerini verdiğimiz ve yardım istediği, ziyaretinde bulunduğu erler–evliyalardan söz etmektedir. Onun zamanında kimisi yaşamakta olan, ama çoğu çoktan Hakk'a yürümüş ve yatırlarıyla tanınan bu Alevi–Kızılbaş İmam ve ermişleri Horasan'dan–Erdebil'den Balkanlara, Irak ve Suriye dahil tüm Küçük Asya'yı kapsayan geniş coğrafya yüzeyinde bulunmaktadırlar. Büyük çoğunluğu Anadolu'da ve kırsal bölgelerdedir; bugün de bu yatırlar Aleviler tarafından kutsanmakta, ziyaret edilmektedir. Ama onun, “Şah–i Merdan ile gezdiğim yerler” bağlamı 24 kıtalık bir şiiri var ki, içinde 50'den fazla ülke, şehir, kasaba, coğrafi bölge, dağ, ova, ırmak, çöl vb. adlar geçmektedir. Aşağıya bazı dörtlükleri alarak, içindeki Şah–i Merdan Ali'siyle, yani Ali yolunu sürmek, Alevi–Kızılbaş inancının propagandasını yapmak için nereleri dolaşmış ve gezip görmüş olduğuna bir göz atalım:

Onsekiz bin alemler gezip seyreder
Şah–i Merdan ile gezdiğim yerler
Kah bir mekân gelir bir mekân gider
Şah–ı Merdan ile gezdiğim yerler
(...)

Bak şu silsileden sohbet edene
Temaşa kıl dünyaya gelip gidene
Karaman Kırşehir gölü Adana
Şah–ı Merdan ile gezdiğim yerler
Gayet sıcaktır ağır havası Katarlanmış gider atı devesi Amasya Çorum Merzifon
ovası Şah–ı Merdan ile gezdiğim yerler Kayseri'de Erciyes dağlar ulusu Bozoğlan
Bulanık Bulgar yalusu
Hemdinli ve Karadeniz yalusu
Şah–ı Merdan ile gezdiğim yerler
(...)

Kudrettendir Kiloğlu'nun feneri
Kafir kırmak azizlerin hüneri
Kızılelma Akdeniz'in kenarı
Şah–ı Merdan ile gezdiğim yerler
Düldülü incitir Ali'nin zoru Ona karim olmaz alemin varı Sof(i)ya Bulgaristan'ın
kenarı Şah–ı Merdan ile gezdiğim yerler Nur ile doludur Kerbela vari Orda şehit oldu
imamlar serveri
İlbalı iklimi Dımişki şarı
Şah–ı Merdan ile gezdiğim yerler
Giydiği al yeşil nurdan eyeri Mekke Medine Arap diyarı Şah–ı Merdan'ın bindiği
küharı Şah–ı Merdan ile gezdiğim yerler Serendib'de Adem atanın izi Arafat'ta güzel
koçun boynuzu

Tur dağında Çin-i Maçin'in yüzü
Şah-ı Merdan ile gezdiğim yerler
(...)

Çarh-i Musul yüce dağların çoğu
Suları çağlar hoş bahçası bağı
Hey Saatçukuru gel Ağrı dağı

Şah-ı Merdan ile gezdiğim yerler

Cem kuruldu âşık nefese başlar Kim estirir yeli bre kardaşlar Tozan Canarylası dağ
ile taşlar Şah-ı Merdan ile gezdiğim yerler Acel gelip biz göçmeden
fenadan Nasibimiz versin Mevlam yaradan

Bağdad Kerbela Erdebil Hemedan

Şah-ı Merdan ile gezdiğim yerler

Yaradan bilir gizlimi saklımı O yürütür daim benim aklımı Hind Horasan ile Irak
iklimi Şah-ı Merdan ile gezdiğim yerler Oniki İmama kast eyledi Mervan Kim yayar
kudret devesin seyran

Karabağ Gence Şemahı Şirvan

Şah-ı Merdan ile gezdiğim yerler

Kahi Elburz dağın aşıyor yolu Dertli dertli öter seher bülbülü Kilbarak'tan beri
Kemkeşan eli Şah-ı Merdan ile gezdiğim yerler (...) Ben Derviş Himmet'im derdim
bir tümen Denizlerin taş-i lali bir semen

Şah Necef iklimi Hindistan Yemen

Şah-ı Merdan ile gezdiğim yerler

Yaşamı boyunca çok gezmiş Kul Himmet. Büyük olasılıkla bir süre de Şah İsmail'in
Kızılbaş ordusunda bulunmuştur. 1511 Şah Kulu başkaldırısından 1527-28 büyük
Kalender Şah halk hareketine kadar Anadolu'da en az 6 Alevi-Kızılbaş başkaldırısı
içinde bulunmuş olan Kul Himmet yaşamını, Anadolu Kızılbaş (İran Safevi değil)
siyasetine adamıştır. İran Kızılbaş Safevi yönetiminde Anadolulu Kızılbaşların (Ehl-i
İhtisas kurullarının) egemen olduğu dönemlerde şiirlerinde Şah'ları çağırışı aynı
siyasetin doğrultusuydu.

Türkçeyi en anlaşılır ve en etkileyici biçimde kullanarak yazdığı, coşku ve duygu
dolu olduğu kadar, didaktik (öğretici) şiirleriyle yaşamı boyunca davasına hizmet
etmiştir Kul Himmet. Koğuşturmalara uğramış, zindanlara kapatılmış ve bir sınırı
belli olmayan bir sürgün ve kaçak yaşamı sürdürmüştür. Onun içindir ki, "Makamı sır
olan koca Kul Himmet" diye tanınır ozanlar arasında. Ömrünün son dönemini bugün
mezarının bulunduğu Tokat'ın Almus ilçesine bağlı Varzıl (Görümlü) köyünde
geçirdiği anlaşılıyor. Köyde Kul Himmet'in burada yaşadığı dönemde baskın yapıp,
ailece kesildiklerine dair bir olay anlatılmaktadır. Aynı köyden olan İrfan Çoban'ın,
Kul Himmet soyundan Şahinoğulları'ndan derlemiş olduğu bir söylencedir bu:
"Osmanlı hükümeti tarafından Kul Himmet'in ve ona bağlı yaşadığı köyün ortadan
kaldırılıp dağıtılması emri verilmiştir. Bu buyruk üzerine Sivas'in Tozanlı
sancağından Osmanlı askerleri gelip, köyü basmış. Kul Himmet ailesini kesmişler.
Yalnız çok küçük olan bir torununu alıp götürmüş ve Tokat'a yakın Zodu (Kurucak)
köyüne yerleştirmişler. Beşinci torunu Yakub'u ise annesi, ya da köyden kadının biri
fırsatını bulup, çocuğu kaçırarak Ekseri (Egridere) köyünde saklayıp büyütmüş. Bu
baskın sırasında Kul Himmet'in çocukları babalarına ait kitapları toprağa gömüp,

üzerine ateş yakarak onları kurtarmışlardır. Kitaplardan birisi 'Yanık kitap' adıyla anılan 'Faziletname'dir. Daha sonra Hacı Yakub adıyla tanınmış bir pehlivan olan bu çocuk babasının dedesinin öcünü almıştır." (İrfan Çoban: Kul Himmet. Tokat 1997: 28–30)

Köyü ziyaret eden Cahit Öztelli, ise bu baskını şöyle anlatmaktadır:

"Almus (bugün ilçe, eskiden köy idi) halkı ile Varzıl (Kul Himmet'in köyü) halkı birbirini hiç sevmezlermiş. Çekişip dururlarmış (her halde mezhep ayrılığından olacak). Almuslular Kul Himmet ailesini kesmişler. Bir tek Yakup kalmış. Bir kadın bu çocuğu Ekseri (Egridere) köyüne kaçırmış..." (C. Öztelli, agy. s.30)

Kendisi köyü ziyaret ettiği halde bu bilgiyi, daha sonra öğretmen Halis Cinoğlu göndermiş. Görülüyor ki, kendini hükümet adamı gibi gösteren araştırmacılara Alevi halk güvenip açılmıyor; ya bilgi vermiyor ya da gerçeği saklıyor. Burada görüldüğü gibi, Kul Himmet ailesinin kesilmesi iki köyün arasında mezhep ayrılığından çıkan kavga yüzündenmiş gibi gösteriliyor. Bunu sadece Cahit Öztelli'nin yorumu ve onun böyle göstermiş olacağını düşünmüyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, bugün de devletin Kızılbaşlara karşı tutumunda bir farklılık görmeyen Kul Himmet'in köyünde yaşayanlar, korktukları için öyküyü değiştirip sunmuşlardır. Ayrıca akıllarınca, hakkında kötü konuşulmasın diye Kul Himmet'i devlete (Osmanlı'ya) karşı göstermemek ve onu aklamak istemişlerdir. Hacı Yakup öyküsü bile bu maksatla yaratılmış görünüyor; onu İstanbul'a göndermiş, sarayda çalıştırmış ve hatta Padişah'ın yaveri bile yapmışlar. Yakup orada bir Rus pehlivanını yenince Padişah'ın iyice gözüne girmiş. Padişah onun isteğini kabul ederek, eline bir ferman vererek, önce hacca sonra da dedesinin memleketine göndermiş. O da ateş altında saklanmış Kul Himmet dedesinin kitaplarını bulup, köyü yeniden kurarak şenlendirmiş. Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı askerleri –büyük olasılıkla Almusluların ihbarıyla– köyü bastıklarında Kul Himmet evinde bulunmuyordu. Gezideydi ve belki talipleri arasındaydı ve belki de baskından önce kaçırılmıştı. Kul Himmet, aşağıda açıklayacağımız olayın geçtiği tarihe göre, bundan en az 5–6 yıl sonra yaşama gözlerini yummuştur.

Kul Himmet'in şiirlerinde Fazilet–nâme'de geçen Ali'nin erdem ve kerametlerinden yarattığı daha önce bir örneğini geçtiğimiz destanlar ve şiirlerin pek çoğu günümüze gelmiştir. Aşağıya aldığımız Ali'yi anlattığı nefesinde ise Kul Himmet Yemini'nin "Fazilet–nâme"sinin hemen hemen tam bir özetini yapmıştır. Bu şiir ve destanlar "Yanık kitap" olayını doğrulayan kanıtlar olabilir.

Benim pirim Şah–i Merdan Ali'dir

Âşıklar carına yetenden medet

Şahadet parmağınan Hayber Kalesi'n

Kaldırıp hışmınan atandan medet

Cimcime haberin Kerkez'den alıp Kul edip özünü zulmata salıp Beşikte ejderi oniki bölüp Ağ devin bendini çatandan medet Onlar imiş zahir batın duruldan Bin bilersen bir haber al birinden

Yetmiş kere öldürüp de diriltin

Nusayri destini dutandan medet

Kuduretten hun karışmış hununa Onlar girer zahir batın donuna Asuman yüzünde arslan donuna Resul'un önüne yatandan medet Kul Himmet'i aşk meyinden

kandıran Bir kıya bakışla beni yandıran
Üç yüz yıldan sonra nişan bildiren
Selman'a nergisi sunandan medet

“Yanık Kitap” olayı olarak günümüze ulaşan Kul Himmet köyünün basılıp, ailesinin öldürülmesi ve köyün dağıtılmasının tarihini belirleyecek iki önemli belge bulunmaktadır: Birincisi, Padişah 3. Murad'ın 1576 yılında, Rafiziliğe ilişkin kitaplara el konulması hakkında Çorum Beyine ve Ortapare Kadısına gönderdiği ferman; bu fermanda “Kızılbaş Diyarı”ndan getirtildiği ihbar edilen 34 kitabın derhal toplatılıp yok edilmesi; getiren kişilerin ve alıp okuyanların tutuklanması bey ve kadılara emredilmektedir. Bu fermanla ilgili olarak yapılan ihbar üzerine Varzıl köyü basılmış ve Kul Himmet ailesinin evi aranmış; ancak köyün basılacağı önceden haber alındığı için toprağa gömülüp, üzerinde büyük bir ateş yakılarak, hem kitaplar hem de Kul Himmet kurtarılmış olabilir.

Köyün bu birinci basılışı Kızılbaş kitaplarıyla ilgilidir. Çünkü, bölgeye aynı padişah tarafından gönderilen ikinci buyruk tamamıyla Kızılbaş inanç ve siyasetine ilişkin ve bu bağlamda, yani köy Kızılbaş ve üstelik Kul Himmet'in köyü olduğu için basılıp dağıtılmış. Büyük ozanın aile bireyleri öldürülmüştür. 1583 tarihli bu Ferman'da Amasya kadısı ve beyinin, ayrıca Çorum, Zile, Turhal, İskilib, Osmancık Artukabad, Hüseyinabad, Güleş, Ortapare, İnabazarı, Mecitözü, Kazabad, Katar, Karahisari, Demürlü ve Havsa kadılarının, buralarda yaşayan Kızılbaşların cezalandırılması buyurulmaktadır. Osmanlı padişahı 3. Murad'ın bu buyruğunda yer alan söylemler, hükümlerin Kızılbaşların yaşadığı bütün bölgeleri kapsadığını açıkça göstermektedir. Özetle şunlar söylenmektedir:

“Buralardaki Kızılbaş topluluklarının Ebubekir, Ömer ve Osman'a hakaret ettikleri ve çocuklarına adlarını vermedikleri; Sünnileri ‘Yezit!’ diye çağırdıkları; namaz ve oruç bilmedikleri; geceleri hep biraraya gelip birbirlerinin avratlarını ve kızlarını kullandıkları öğrenilmiştir. Ayrıca İran'dan gelen bazı halifeler çizme ve urba getirip dağıtıyor ve birbirlerini ziyaret ediyorlarmış. ‘Resul Halife ve Celal Halife gibi, biz de durmayalım ayaklanalm!’ diyenler varmış.”(16)

Görüldüğü gibi Kızılbaşlara genel bir baskı, sürgün ve önde gelenlere kıyım uygulaması yapılmıştır bu ikinci fermanla. O yıllarda, ezici çoğunluğun Kızılbaş olduğu bu bölgelerde, fermanda belirtildiği üzere bir ayaklanma hazırlıklarının var olması olasılık dışı değildir. İran'dan gelen halifelerin Kul Himmet ile görüştikleri ve ilişkilerinin olduğu muhakkaktır; yaşlı Kul Himmet'in öğüt ve önerilerine gereksinimleri vardır.

Bu fermanın çıkartıldığı tarihten 3–4 yıl sonra İran'da, Muhammed Hüdabende'nin son yıllarında yönetimde yeniden güçlenmeğe başlayan Türkmen beylerinin Şah Abbas'a Kızılbaş tacını giydirmişler ve yeni bir umut belirmiştir Kızılbaş toplulukları için. İşte bu kısa dönemin Anadolu'ya yansması olarak, bir takım siyasal hareketlerin başladığı ve başkaldırı hazırlıklarının olduğu rahatlıkla düşünülebilir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu kısa dönemde Kul Himmet'in bazı şiirlerinde Şah Abbas'ı övdüğünü biliyoruz.

7. Kul Himmet'in Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na Bağlılığı

Kul Himmet, yukarıda verdiğimiz şiir örneklerinde de görüldüğü üzere, Hacı Bektaş Veli Dergâhı ve dergâhin pirleri, yani postnişinlerine bağlıdır. Hatta ilk dörtlüğü;

Mansur gibi dar'a vardığım zaman
Ol zaman konuştum üstazımınan
Pir'in divanına durduğum zaman
Niyazbend danıştım üstazımınan
olan uzunca bir nefesini, Hacı Bektaş Dergâhı'na varıp, orada postta oturan Evlad-ı
Resul (Burada Peygamber evladı olarak nitelediği Kalender Çelebi olmalıdır) dediği
Pir'e ikrar vermek gerektiğini söyleyerek şöyle bağlamaktadır:

Hacı Bektaş Dergâhına varalım

Evlad-ı Resul'ü anda görelim

Kul Himmet'im Pir'e ikrar verelim

Şükür necat buldum üstazımınan

Kalender Çelebi'nin şiirlerinden birinde üç büyük ozanın adını dörtlük sonlarında
yineleyerek kullandığını başta vermiştik. Hatayi'nin de bir şiirini Kalender üzerine
yazmış olduğunu biliyoruz. Buna karşılık, ne Pir Sultan Abdal'ın ve ne de Kul
Himmet'in nefeslerinin hiçbirinde Kalender Çelebi'nin doğrudan adının geçmemesi,
bizce 1527-28 büyük Alevi-Kızılbaş başkaldırı hareketinin önderi olmasından
kaynaklanıyor. Başkaldırının ezilmesi ve Kızılbaş kırımıyla son bulması, ozanların –
ilişkilerinin ortaya çıkmasından korktukları için– onun adı geçen şiirleri yok etmeye,
değiştirmeye sevk etmiş olabilir. Celaleddin Ulusoy, Yedi Ulular adlı yapıtında
(s.199),

“şiirlerinde Hacı Bektaş Veli Dergâhına ve onun ilkelerine içtenlikle bağlı olduğu,
deyişlerinin Bektaşî yolunun öğretici nitelikte bulunduğu gözönünde tutulursa, Pir
Sultan gibi Kul Himmet'in de Kalender Çelebi ile yakın işbirliği yapmış olduğu
yolundaki söylentilerin gerçekliği düşünülebilir”

demektedir. Ulusoy, Hacı Bektaş çevresinde varlığı bilinen ve Kul Himmet, Pir
Sultan, Kalender Çelebi ilişkisini ortaya koyan söylentilerin neler olduğu ve mahiyeti
hakkında bilgi vermiş olsaydı, daha çok şeyler aydınlığa çıkabilirdi.

Son olarak Dede Kul Himmet'in Ali yolunu anlatan ve talibe yol gösteren, öğütler
veren; sonunu ise candan bağlı bulunduğu ve hak saydığı piri Pir Sultan ve Hatayi'nin
adlarıyla bağladığı uzunca nefesini sunalım. Sanki şiir bu üç büyük ozan tarafından
yazılmış duygusu veriliyor. Sanki Kul Himmet aydınlandığı, nasip aldığı ve her
bakımdan etkilendiği iki büyük ozanı, bu önemli nefese ortak ediyor:

Gel gör Şimdi gerçeklerin zatını

İnkâr edenin tebdil eder sıfatını

Mümin har(i)ce vermez zürriyetini

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Bu vasiyetler Ali'nindir Ali'nin Cemali gerçektir pirim Veli'nin Kusuruna kalmayacak
kulunun Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir Talip olan durur ahd u peyman Özü haktır
kalbi gitmez gümâna

Zerre günah işlese yatar tercümana

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Müminler günahın eline alır Meşayih kavlinde doğruya gelir Kahrı kime etsen lütf
ona olur Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir Talip oldur evliyayı hak saya Hem sırrını
kalb evinde saklaya

Özünde benlik komaya paklaya

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Mümin ziyareti erin nazarı Daim gerçek ile eyle pazarı Erkân yerinedir Pirin nazarı Müminler ezber-i Ali'dir Talip oldur evliya eteğin tuta Özünün egrisin dışarı ata

Daim güher ala güherler sata

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Bu yola gidenler olurlar hacı Talip oldur gördüğünün utacı Musahib musahibden ayrı tutmacı Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir Sofu oldur gördüğünü kotara Nefs-i emmare'den kendin kurtara

Hayır hizmet edip hakka yetire

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Musahib kapısı Ali'den kaldı Onun'çün Cebrail hak rehber oldu Sofra İbrahim-i Halil'e geldi Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir Herhangi bir talip pirinden bezer Hak şahit ona bin günah yazar

Mürebbi evinden uğruluk hazer

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Ya talip dil oldu cemi katında Melekler titreşir hem heybetinde Ala gözlü Şah'ım versin batında Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir Ya da talip olan ikrardan döndü Yerden gökten ona lanetler indi

İkrarın sahibi Ali'dir kendi

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Bir talip günahın bilmedi geldi Kırksekiz cumada erkânsız oldu Meşayih kavlinde Mervan'a döndü Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir Bir talip eğer günahkar olsa Günahı nedir onu bilme

El aman mürüvvet ya Ali dese

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Dar'a durur hasmı kail olursa Onun sitemi kırktır vurursa Ehl-i Kamil yollarına girerse Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir Ehl-i tarık olanlar böyle gittiler Giden gitti gitmeyene n'ettiler

Kandil mübareği Cem'de tuttular

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Bir talip de gönül yıkıp otursa Ehl-i dil olsa da hüner getirse Sarih sitem yoktur özür getirse Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir Sorgusu yoktur gerçek gelene Gerçek söyle gerçek yoktur yalana

Lanet olsun güman ile gelene

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Evliyaya dost düşmanına düşman Ömrün ahirinde olma gel pişman Yüzüm basa geldin ya Şah-i Dehman Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir Hakkın bir ismi bu gönlümde Şah'tır Cism-i Pir önünde gönlüm dergâhtır

Talibin ahir sonu hakka yardır

Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Halil'i nardan Mustafa'yı nardan Murtaza'yı bahş etti Ali'yi sırdan Hasan zehr içti Hüseyin Kербela'da Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir (Bir dörtlük eksik) Musa Kazım ile Aliyyül-Rıza

Muhammed Taki Naki'yle Asker'e

Mehdi münkirlerin kökünü kese
Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Talip olanın böyle etmesi gerek Günden güne çoğalmak artmak gerek Bildiğin
söyleyip bilmediğin yedmek(?) gerek Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir Mürşide varıp
da öğüt almaya Yanına el boş kuru varmaya

Edepsizlik edip zahire varmaya
Müminler Kur'an ezber-i Ali'dir

Talibe hakkın rahmeti çoktur Ona ki yarın sorgu sual yoktur Kul Himmet Hatayi Pir
Sultan haktır Müminler Kur'an ezber-i Alidir 8. Başka bir Kul Himmet Var
mıdır? Anadolu Hatayileri, Serezli Pir Sultan, Yunus Emreler vb. söylemlerle kafası
karışan, kendi tarihlerini ve Kızılbaşlık siyasetini-felsefesini bilmeyen Alevi kitlesi,
Kul Himmet Dede ve Kul Himmet Üstadım gibi iki Kul Himmet'ten söz edilince
daha da şaşkınlığa düşüyor. Dayanakları zaten sağlam olmayan bu akım, Alevi-
Bektaşî kitlesi için sakıncalıdır; onları bölmeye yöneliktir ve bize kasıtlı yaratılmış
gibi gözüküyor. Bu ozanların sosyo-politik ve yönetim karşıtı şiirleriyle aşk, doğa ve
inançsal şiirlerini birbirinden ayırıp, aynı ismi taşıyan farklı ozanlarınmış gibi
gösterilmesinin altında yatıyor kasıt. Alevi-Bektaşî toplumu bu ayırımda tercih
yapmaya yönlendiriliyor ve onları dolaylı bir biçimde ikincisini seçmeye zorluyorlar.
Bu konuda kimse, bilimsel araştırmalarla bu sonuca varıldığını ileri sürmesin.

Şunu yadsıyamayız: Büyük halk ozanlarını, sonrakiler onlar gibi yazabilme çabası
içinde elbetteki taklit etmişlerdir. Bu genellikle büyük ustaya yetişmek için kendini
eğitme, yetiştirme eylemidir. Çok kere bir ozan diğerinin şiir konusunu, ölçü ve
uyuşunu, yinelenen sözcük ya da dizeleri bile kullanarak farklı sözcükler, deyim ve
betimlemelerle kendi şiirini örgüler. Bilindiği üzere bunlara benzek (nazire)
denilmektedir. Örneğin Seyyid Nesimi Divanı'nda Yunus Emre'ye benzek (nazire)
pekçok şiir vardır. Şah Hatayi ise hem Seyyid Nesimi'ye hem de Yunus Emre'ye
benzek şiirler yazmıştır. Bunlar ayrı bir olgu elbette. Ancak Alevi sözlü 'deme-deyiş'
geleneğinde bir başka olumsuz olgu vardır: Dedeler ve Cem'lerde saz çalıp deyiş
söyleyen, düvazımam ve semah nefesleri okuyan zakirler, bu şiirlerden ozanlarını
birbirine karıştıracak kadar çok ezberler. Hatayi'nin şiirini Pir Sultan'a, Kul
Himmet'e mal eder. Teslim Abdal'inkini Kul Hüseyin'in, Muhyiddin Abdal'ın veya
Derviş Muhammed'in şiirlerine karıştırırlar. Ama asıl azizliği eli kalem tutanlar,
ağızdan derlediklerini cönlere kayıtlarken yapmışlardır. Bunların arasından, bilgi
düzeyine göre dizeleri değiştirenler mi dersin, anlamını bilmedikleri için kafalarına
göre sözcükler üretenler mi dersiniz, hepsi vardır. Daha da kötüsü bir ozanın
Divan'ını kendi defterine kopya etmişse, bazı şiirlere adını sokuşturduğu gibi, birkaç
şiir de kendisi yazıp ozanın adıyla bağlar. Böyle bir şiire 'Seyyid Nesimi Divanı'nda
rastladık. Divan'ı kopya eden yazıcı kişi coşa gelip, Nesimi'nin nasıl katledildiğini
onun yerine geçerek anlatmış:

1“Sözlerin sonu geldi yüzler ortaya çıktı” anlamındaki dize, Cahit Öztelli (Pir
Sultan'ın Dostları. İstanbul 1984: 185) tarafından “Mekalettin ahiri Cemalettin
zuhuru” biçiminde yayınlanmıştır. Ancak Safevi Soyağacı'nda Şeyh Safi'den önce bu
özel adlar bulunmamaktadır. Halk Türkçesiyle hazırlanmış Buyruk kitabı, Anadolu
Aleviliğinin şanlı bir tarih sayfasını oluşturan Kızılbaşlık siyasetinin propaganda
ürünüdür. Öte yandan Balım Sultan'ın, dil bakımından Osmanlı kentlerine yönelik

Alevi-Bektaşî “Erkân-nâme”si de bu siyasetin dışında değildir ve ona hizmet etmiştir.

2 Cahit Öztelli: Pir Sultan'ın Dostları. İstanbul 1984: 98.

3 Şah İsmail'i Gilan'da sakladıkları dönemde (1494-1499), inançları gereği Mürşid ve mürid (talip) ilişkileri içinde, “Ehl-i İhtisas” adı altında “Lala, Abdal, Dede, Hadim (hizmet gören) ve Halifat al- Hulafa (Halifeler halifesi)”den oluşan bir kurul kurmuşlardı. Devlet kurulduktan sonra bu kurul Lalalığı kaldırarak, yerine “Vekil-i Nefs-i Nefis-i Humayun” adıyla bir yüksek görev yarattı. Bu görev, Şah İsmail'in hem “Padişah” olarak dünyasal yani siyasal iktidarının , hem de “Mürşid-i Kamil” olarak inançsal iktidarının vekillik kurumuydu. Bu kurum bir süre için, geleneksel sadrazam ve tüm bürokrasinin, yani Umera'nın başı görevlerini içeren Vezir iktidarlarını gölgede bıraktı. Vekil, Savory'nin deyimiyile Şah İsmail'in alter ego'su, yani ikinci kişiliğiydi. (R. M. Savory: The Cambridge History of Iran. Vol. VI: 357, 384 vd.)

4 Cahit Öztelli (agy. s.37, 120: şiir 45) kitabının başındaki açıklama kısmında ise “Dehmen'e olarak yazmıştır. Hangisinin doğru derlendiğini anlamak güç. Bir uslamaya gidecek olursak rahatlıkla: “Kul Himmet'im müridim Pir Sultan'a” biçiminde yazmış olabileceği düşünülebilir.

5 Kul Himmet'in türbesinin bulunduğu ve kurucusu olduğu Tokat'ın Almus ilçesi Varzıl (Görümlü) köyünden İrfan Çoban'ın Kul Himmet üzerine yaptığı derleme çalışmaları dosyasını 1995 yılında gördüm. Alev Yayınları onu incelememi ve yayınlanıp yayınlanmayacağı yönünde görüşümü istemişti. Gönderilen kopya üzerinde dikkatli bir inceleme yaparak 5-6 sayfalık yazıyla düşüncelerimi belirtmiş ve İrfan Çoban'a bu yazının iletilmesini söylemişim. Ona, kitabının gösterdiğim doğrultuda yayına hazırlanmasını kabul ettiği takdirde, yardımcı olacağımı da söylemişlerdi. İrfan Çoban'ın, köyünün derneği tarafından bastırılan Kul Himmet kitabını gördükten sonra, o yazımdan bir-iki paragraflık alıntıyı vermek gereğini duydum:

“...Alevi kökenli bir köy imamı olan İrfan Çoban, 'İki cami arasında kalmış binamaz' halk deyiminin anlattığı psikoloji içinde bulunmaktadır. Bazan Aleviliği, bazan cami hocalığı ağır basmakta. Bir görüş ve bilgi sistemi için bulunmadığı için duyduklarını, gördükleri ve okuduklarını pek çok yanlış anlamlandırmalarına rağmen, kesin doğrular gibi yansıtmıştır. (...)"

"İrfan Çoban'ın derleme çalışması, büyük eksiklikleriyle birlikte bir emek ürünü ve oldukça önemlidir; mutlaka değerlendirilmeli. Kitap bu haliyle basılamaz.

Bektaşîlerle ilişkili tüm karşıt görüş, küfür ve suçlamalar çıkarılmalı; ancak Kul Himmet ocağı ile Dergah arasındaki çelişki ve anlaşmazlığın kaynağı üzerinde durulmalıdır. Geri kalan kısımlar iyi bir şekilde gözden geçirilip, iki bölüm halinde derlenip toparlanabilir:

1. Kul Himmet'e ilişkin özgün bilgiler ve şiirleri

2. Kul Himmet evlatlarının sürdürdüğü Yol ve Erkan. Bu bölümler uygun alt başlıklar altında ayrıntılanarak bir kitap oluşturulabilir. Kitaptaki bilgileri toparlayıp, yorumlayarak bilimsel değerlendirme getiren bir önsöz mutlaka konulmalıdır...”

İrfan Çoban önerilerimiz doğrultusunda değil, olduğu gibi yayınlanmasını istediğinden, yayınevi kitabını basmadı. Görüyoruz ki, “Görümlü Kul Himmet Sevgi

ve Dostluk Derneği” tarafından 1997’de Tokat’ta bastırılan “Kul Himmet” kitabı da, sözü edilen kısımlar çıkarılmış olmasına rağmen, dil ve yazım kuralları bozukluğu bir yana, büyük bilgi, tarih yanlışları ve yanlış değerlendirmeler olduğu gibi durmaktadır. İrfan Çoban 'ın aynı ısrarını sürdürdüğü görülüyor.

Herşeye rağmen, Çoban’ın yaşadığı bölgeden derlemiş olduğu Kul Himmet söylenceleri ve yeni şiirler oldukça önemli bulunmaktadır. Bunlar sayesinde Kul Himmet’in soyunu sopunu saptayabildiğimiz gibi, onun Anadolu Kızılbaşlık tarihindeki onurlu yerini öğrenebiliyoruz. Biz incelememizde bu ham, yeni ve otantik bilgileri gördükten sonra, büyük Kızılbaş ozanı ve dedesi Kul Himmet hakkında fazla olmayan diğer çalışmaları da inceleyip, nesnel bakış açısıyla değerlendirme çabasına girmiş olduk. Ama eğer İrfan Çoban’ın bu yeni derlemeleri olmasaydı, bugüne kadarki yanlış tarihleme ve değerlendirmeleri düzeltmek olası değildi. Bu bakımından kendisine teşekkür etmeyi zevkli bir görev biliyoruz.

6Tarihsel durum bu iken, C. Öztelli'nin Şah Abbas'ın Kızılbaş propagandası için; “O da Şah İsmail gibi Türkçe nefesler yazarak Anadolu'ya göndermiştir" diye hüküm yürütmesi tamamıyla desteksizdir. Besati'nin “Menakıb'ül- esrar Behçet'ül-ahrar” elyazmasında iki nefesini zikrettiği Kul Adil'in, -salt kendi elindeki elyazması kopyasında Şah Adil tapşırmasıyla sözü edilen şiirler yazıldığı için- Şah Abbas'ın kendisi yani ozanlık takma adı olduğunu ileri sürmesinde (agy. s. 282-285) doğruluk payını kesin olduğu söylenemez.

7Kitabının önsözünde (s.6-7) “...Tarihin akışı içinde yetişen Bektaşî Şairlerinin hayat hikayeleri, tarih sırasına göre, Bektaşî gelenekleri gözönüne alınarak belgelere dayandırılmıştır. Bu şairlerin çağ ve çevre, yine belgelerle tesbit edilmiştir” diyen Turgut Koca'ya sormak gerekir: Turgut Baba, Kızılbaşlık siyasetinin Şah Hatayi ve Pir Sultan'dan sonra üçüncü büyük ozanı Kul Himmet'i hangi belge ile Yeniçeri ocağından yetişmiş ve oradan emekli olduğunu saptadınız? Mücerret olduğunu nasıl uyduruyorsunuz? Kızılbaş düşmanı Osmanlı'yı kendi devleti olarak görmeyen Kul Himmet, nasıl yeniçeri ocağından olur? Bu Kul Himmet Dede'ye yapılacak en büyük iftira, en büyük kötülüktür. Yeniçerilerin Alevi-Bektaşî inançlı olması belirleyici öge olamaz; Kızılbaşları ezen bir devletin askeri gücüdür o ve bu güç ezilen topluluklar için kullanılmıştır. Yeniçerilerin Bektaşîliğini öne çıkarmak için Dede Kul Himmet'i yeniçeri emeklisi yapmak, Pir Sultan Abdal'ı Rumeli'nde Osmanlı akıncılarıyla fetihlere çıkarmak (agy. s. 145) safdillik değilse kasıtlıdır; bir Bektaşî babasına yakışmaz!12Bu şiiri Hacı Bektaş Müzesi Kitaplığındaki 137 Numaralı bir cönkte bulunduğunu söyleyen Cahit Öztelli (agy. s.28-29), tamamını kitabın sonunda verdiği kaydedtiği halde orada bulunamamıştır.

13Her iki destanda da işlenen konu, Yemini'nin 1519 yılında manzum olarak yazmış olduğu, Ali'nin erdemlerini, kerametlerini açıklayan “Fazilet-nâme” adlı yapıtında daha geniş biçimde anlatılmıştır. Kul Himmet'in elinde bir Fazilet-nâme'nin bulunduğu, daha sonra vereceğimiz “Yanık Kitap” olayı ve içinde bu yapıtın özetini saptadığımız bir şiirden anlıyoruz. Hatayi'nin de aynı kitabı görüp okuduğu muhakkaktır. Ancak örnek verdiğimiz destansı şiirini, daha önce belirttiğimiz gibi, çocukluk döneminde yazmış olması olasılığı, Yemini'nin yapıtından çok önce Ali'nin bu kerametlerinin kesinlikle geleneksel olarak bilindiği ve çeşitli biçimlerde işlendiğini gösterebilir. Yemini bütün bu bilinen ve işlenen konuları toplayıp

kitaplaştırmıştır.

14Şah İsmail'in 2. Bayezid'e mektup yazarak, Osmanlı sınırında bir süre oturup müridlerinin kendisini ziyaret etmesi için izin istediğinde; Osmanlı Padişahı Şah'ın Balım Sultan ile karşılaşmasını önlemek için onu, tarikata girmek bahanesiyle İstanbul'a çağırmıştı. Yukarıda geçtiğimiz şiirinden de anlaşıldığı gibi Hatayi ona büyük önem vermektedir. Bu konuda geniş bilgi içinde bkz. İsmail Kaygusuz: Görmediğim Tanrı'ya Tapmam. İstanbul 1996: 224-235.

15 Pir Sultan'ın izini yitirdiği dönem ve gizlendiği bölgeye ilişkin bilgi ve yorumlar için bkz. İsmail Kaygusuz: Alevilik İnanç, Siyaset Kültür Tarihi ve Uluları I. İstanbul 1995: 372-380.

16 3. Murad'ın bu iki buyruğu için bkz. Nejat Birdoğan: Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi. İstanbul 1992: 284-290.

17Öyle görünüyor ki İrfan Çoban, elyazması eski cönkler ve defterlerde gördüğü şiirleri Türkçe yazıya çevirirken, okuyamadığı dizeleri uydurma yoluyla kendisi tamamlamıştır. Kul Himmet'in yaşamı boyunca gezdiği yerleri anlatan bu önemli şiirde geçen, fakat yanlış okunmuş yer isimlerini düzeltmek ve tamamlamak için çok zorlandık. Kuşku olduğumuz sözcüklerin yanına (?) koyduk. Şiirin konusuyla hiç ilgili görünmeyen, hatta bir anlam bile verilecek durumda olmayan aşağıdaki uydurma dördlüğü şiirden çıkarma zorunluğu duyduk:

“Elime girdi ya gönlümün kalıbı

Orda kırılmıştır yezidin hepi

Şenlik menlik yapmaz ol demir kapı

Şahı Merdan ile gezdiğim yerler”

18 Ali'ye yakarı tarzında olan bu uzun şiir, ölçüsüz kafiyesiz ve anında akla gelen iyi dilek ve duaların söylendiği şatiyye gibi şiirsel bir gülbenktir. Ayrıca anımsatalım ki, dördlük sonlarında yinelenen 'Ya Ali Meded' çağrısı, bugün de tüm İsmaili Alevilerin güncel yaşamında, aralarındaki 'Ali kurtarsın, Ali yardımına yetişsin!' anlamında selamlaşma söylemidir. Kul Himmet Dede'nin bu nefesi, Cemlerde gülbenk olarak okunurken dedelerin bazı yeni adlar eklemiş oldukları anlaşılıyor.

Ali demir Türk Halk Edebiyatı